

**Univerzita Pardubice
Fakulta filosofická**

**Achnatonova náboženská reforma – pokus o monoteismus ve starém
Egyptě**

Helena Davidová

**Bakalářská práce
2008**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra religionistiky a filosofie
Akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Helena DAVIDOVÁ**

Studijní program: **B6101 Filozofie**

Studijní obor: **Religionistika**

Název tématu: **Achnatonova náboženská reforma - pokus o monoteismus
ve starém Egyptě**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka uceleně představí náboženský systém starého Egypta tak, jak vypadal před nástupem faraona Achnatona na trůn. Následně detailně popíše náboženskou reformu prosazovanou Achnatonem ve všech jejích aspektech včetně hlavních dopadů na tradiční společenský a náboženský systém. Nakonec se pokusí vyhodnotit dopady jednotlivých plánovaných změn, a tak odhalit hlavní příčiny konečného neúspěchu této reformy.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Leeuwenberg, L.G.: Echnaton, Hague 1946

Vergote, J.: Akhnaton (Amenhotep IV.), New Catholic Encyclopedia, Vol. 1.,2nd ed., Detroit 2003, s.198-199

Allen, J.: Akhenaton, in: Encyclopedia of Religion. Ed. Lindsay Jones, Vol. 1.,2nd ed., Detroit 2005, s. 217-221

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Pavel Titz, Ph.D.

Katedra religionistiky a filosofie

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2007

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2008

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. ThDr. Ivan Štampach
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

Abstrakt

Práce se v úvodní kapitole věnuje stručnému přehledu egyptských dějin od vzniku egyptské civilizace, přes sjednocení Dolního a Horního Egypta a následném vývoji v jednotlivých obdobích, do kterých spadá Stará říše, První přechodná doba, Střední říše, Druhá přechodná doba, Nová říše, Třetí přechodná doba, Pozdní doba, Ptolemaiovská doba a doba Římská.

Druhá kapitola nás seznámí s náboženskou organizací v jednotlivých obdobích před Achnatonovou náboženskou reformou.

Ústřední kapitolou je kapitola třetí, která se zabývá samotnou Achnatonovou reformou a událostmi, které k ní mladého faraóna vedly a následnými důsledky, jež z ní vyplynuly. Seznámíme se zde podrobněji s Atonem, slunečním božstvem, které se stalo hlavním a jediným uctívaným kultem v amarnské době a nahlédneme do Achetatonu, nového hlavní města, jež bylo nejdůležitějším duchovním i politickým centrem říše.

Samostatná kapitola je pak věnována faraonově manželce, královně Nefertiti, která měla nemalý podíl na náboženských i politických změnách.

Poslední kapitola se věnuje nastínění situace, která nastala po konci vlády Amenhotepa IV., kdy se vrací zpět staré duchovní hodnoty egyptského náboženství.

klíčová slova: Achnaton, Achetaton, Nefertiti, Aton, náboženská reforma, monoteismus

Abstract

The work presents in opening chapter briefly Egyptian history from rise of Egyptian civilization, over unification Lower and Upper Egypt and following development in single periods, to the which coincides Old empire, First transient time, Middle empire, Alternative transient time, New empire, Third transient time, Lateness, Ptolemai time and time Romish.

Second chapter presents us the religious organization in single periods before Achnaton religious reform.

Central chapter is the third chapter that deals with Achnaton reform itself and occasions that led the young faraona to it and resulting incidence, follwed from it. Aton, the solar deity, that became main and only venerated cult in Amarn time will be introduced tous and we peep into Achetaton, new metropolis, which was most important spiritual and political centre of the empire.

Independent chapter is then devoted to farao's wife, queen Nefertiti who had not a small concern in religious and political changes.

Last chapter explains adumbration of the situation that occurred after the end of governments of Amenhotep IV., when old spiritual funds of Egyptian religion return.

key words: Akhenaton, Akhetaton, Nefertiti, Aton, religious reform, monotheism

Poděkování patří vedoucímu práce, Mgr. Pavlu Titzovi, Ph.D., za řádné vedení bakalářské práce a také pracovníkům egyptologického ústavu a akademie věd, kteří mi ochotně pomohli s dohledáváním potřebných informací.

Obsah

Úvod.....	10
1. Historie starověkého Egypta	11
1.1. Vznik egyptské civilizace	11
1.2. Sjednocení Horního a Dolního Egypta	12
1.3. Stará říše.....	12
1.4. První přechodná doba.....	13
1.5. Střední říše	14
1.6. Druhá přechodná doba	15
1.7. Nová říše	15
1.8. Třetí přechodná doba.....	21
1.9. Późní doba.....	21
1.10. Ptolemaiiovská doba	22
1.11. Římská doba.....	22
2. Státní náboženství před Achnatonovou náboženskou reformou.....	23
2.1. Vznik náboženství.....	23
2.2. Náboženská organizace ve Staré říši.....	24
2.3. Náboženská organizace v První přechodné době a Střední říši	26
2.4. Náboženská organizace v Druhé přechodné době a Nové říši.....	26
3. Achnatonova náboženská reforma	28
3.1. Výchova budoucího faraóna	28
3.2. Spoluvláda.....	28
3.3. Aton.....	30
3.3.1. <i>Kořeny Atonova kultu</i>	30
3.3.2. <i>Aton</i>	31
3.3.3. <i>Aton a monoteismus</i>	32
3.3.4. <i>Atonovy chrámy</i>	33
3.4. Achnatonovy změny po nástupu na trůn.....	34
3.5. Slavnost faraónova znovuzrození	35
3.6. Atonův obzor.....	36
3.6.1. <i>Achetaton</i>	36
3.6.2. <i>Život ve městě slunečního obzoru</i>	40
3.6.3. <i>Pohřby</i>	41
3.7. Politika na egyptském dvoře	43
3.8. Vymazání existence ostatních bohů	45
3.9. Umění amarnského období	45
3.10. Válečné konflikty	47
3.11. Poslední léta Achnatonovy vlády.....	48
4. Nefertiti	50
5. Státní náboženství po Achnatonově náboženské reformě.....	52
5.1. Návrat k pravověrnosti.....	52
5.2. Lidová víra	52
Závěr	54
Bibliografie	55

Seznam příloh:	57
Příloha 1:	57
Obrázek 1:	61
Obrázek 2:	61
Obrázek 3:	62
Obrázek 4:	63
Obrázek 5:	64
Obrázek 6:	65
Obrázek 7:	66

Úvod

Téma své bakalářské práce jsem si vybrala z čistě osobního zájmu, který pramení z obdivu tak velkolepé civilizace, jakou byla ta egyptská. Civilizace, o které toho dnes víme relativně mnoho, ale přesto stále málo, a jejíž tajemství se snažíme po kousíčkách odtajnit.

Cílem mojí práce je přiblížit čtenáři náboženskou reformu a okolnosti, jíž ji provázeli v amarnském období. Reformu, kterou provedl v polovině 14. století př.n.l. Amenhotep IV. neboli Achnaton, a jež nemá v dějinách starověkého Egypta obdoby.

Prvně nastíním stručné dějiny starého Egypta od prvopočátku až po dobu Římskou, která znamenala zánik tohoto ohromného impéria, a poté přiblížím náboženskou situaci v jednotlivých obdobích před i po Achnatonovou vládou. Ústřední kapitolou však bude samotná náboženská reforma a události, které ji doprovázeli, změny, které nastaly a důsledky, které z toho vyplynuly.

Metoda výzkumu kombinuje archeologické, primární a sekundární zdroje, ale já budu vycházet pouze ze sekundární literatury.

1. Historie starověkého Egypta

1.1. Vznik egyptské civilizace

Dějiny starověkého Egypta započaly pravděpodobně již v paleolitu¹, kdy se můžeme domnívat, že se zde usadil Homo erectus. Naneštěstí o tom máme jen velmi málo důkazů, které navíc nemohou být přesně datovány, protože archeologických nálezů je velmi málo.

Víme však, že údolí Nilu vypadalo v této době zcela jinak než je tomu dnes. Řeka zaplavovala téměř celé území a až v období pozdního paleolitu začalo ubývat vody a přibývat sedimentů jílu, a tak Horní tok Nilu pomalu vysychal. Postupná přeměna okolní krajiny sebou přinesla osidlování úrodných Nilských břehů.

V neolitu² se nejstarší kultury objevují na západní poušti. Jsou doloženy četnými nálezy artefaktů, které potvrzují jejich existenci.³ Předdynastické kultury můžeme rozdělit do tří skupin: badárien, nakáda I. a nakáda II. Z těchto útvarů se nakonec vyvinula dvě nezávislá království, na severu a na jihu, která vytvářela politickou strukturu Egypta, dokud se při sjednocování Egypta nespojila. Severní království, nazývané též Červená země, se rozkládalo na jih od nilského údolí země až k Atfíhu, ale centrum mělo v deltě na místě zvaném Tell el-Faraín⁴. Vládce této země nosil typickou červenou korunu (obr.1). Jižní království, Bílá země, se rozprostíralo od Atfíhu po Gabel el-Silsilu, hlavním městem byl Nechen (pozdější Hierakonpolis) a vládce nosil bílou korunu (obr.2).

V ranných dobách měly rozeseté komunity své vlastní místní kultury a každé božstvo bylo středem uctívání samostatné populace v rámci omezeného geografického území. Když se však vesnice začaly spojovat ve větší celky, začali se i místní bohové vyvíjet a stávat se božstvy větších oblastí. Božstva dobytých komunit se stala podrobenými pomocníky všemohoucího božstva nebo někdy úplně vymizela.

Během archaické doby byla ustanovena řada hlavních politických, společenských a náboženských tradic a byly položeny základy správních a politických institucí a právního systému. Ukázala se zde i určitá snaha o organizaci náboženství.⁵

¹ Paleolit je starší doba kamenná.

² Neolit je mladší doba kamenná.

³ I. Shaw: Dějiny starověkého Egypta. s. 33-54.

⁴ „Pahorek faraonů“

⁵ R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s. 55-62.

1.2. Sjednocení Horního a Dolního Egypta

Tato epocha začíná vládou krále Meniho, v němž někteří spatřují mýtického krále Narmera, kterému vděčí obě říše za sjednocení. Kroky k podmanění severu však zahájil již dřívější panovník Horního Egypta, který se jmenoval „Štír“. V jedné staré listině se o Narmerovi píše, že stíná jednu hlavu za druhou, nešetří nic a nikoho. Tak je vyobrazeno královo strašné počínání i na známé Narmerově paletě (obr.3), 74 centimetrů vysoké břidlicové desce, která pochází asi z roku 3100 př.n.l. Na této paletě, která je ve skutečnosti okrasnou deskou, můžeme na první straně vidět faraóna, jak v jedné ruce drží za vlasy nepřítele ležícího na zemi, v druhé má kyj a na hlavě konickou korunu Horního Egypta. A na druhé straně desky je zobrazen s mrtvými nepřáteli, kteří mají uťaté hlavy a korunou Dolního Egypta. Tématem vyobrazení na paletě je zachytit vládce jako jižního dobyvatele a uznávaného a vítězného krále sjednocené země. Na severu na vrcholku delty bylo založeno nové hlavní město, odkud noví panovníci mohli ovládat celé království a potlačovat jakékoli pokusy o obnovu samostatnosti severu. Toto město se původně jmenovalo „Bílá zed“, ale dnes jej známe pod názvem Memfis. Memfis byla královským sídelním městem a správním, politickým a administrativním centrem, ale náboženským střediskem i nadále zůstalo starobylé město Cenej (u Abydu).⁶

1.3. Stará říše

Stará říše, známá též pod jménem Impérium Memfisu, jejíž počátek sahá asi do roku 2686 př.n.l. je považována za nejvelkolepější historickou epochu egyptské civilizace. Do období Staré říše zahrnujeme obvykle vládu králů třetí až šesté dynastie sídlící v Mennoferu. Je to doba stavitelů pyramid. Zakladatel třetí dynastie Džoser si dal postavit první stupňovitou pyramidu v Sakkáře (obr.4). Podle tradice byl jejím stavitelem a „vynálezcem“ kamenné architektury Imhotep, který byl později zbožštěn a stal se patronem písařů a lékařů.

Zakladatel čtvrté dynastie Snofru si dal postavit dvě pyramidy u Dahšúru, kdy se podoba královské hrobky změnila v pravou pyramidu, neboť již měla hladkou omítku na povrchu. Zdokonalování tvaru a konstrukce pyramidy dosáhly svého vrcholu za vlády Chufua, který si nechal postavit největší pyramidu v Egyptě, Velkou pyramidu

⁶ R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s 76-80.

v Gíze. Jeho nástupcové Rachef a Menkaure si postavili také pyramidy v Gíze, liší se však rozměry i stavebním materiálem. Králové páté a šesté dynastie si pak dali postavit pyramidy u Abúsíru a Sakkáry.⁷

„Ve starověkém Egyptě měl král zcela jedinečné postavení jako prostředník mezi bohy a lidem, jako styčný bod božského a lidského světa, který byl odpovědný oběma. Jeho Horovo jméno ho ztotožňovalo se sokolím bohem Horem a jeho jméno nebeťj vypovídalo o jeho příbuzenství s dvěma ochrannými bohyněmi Egypta, Nechbetou a Vadžetou. S bohy sdílel přídomek necer, který byl obvykle upřesňován jako necer nefer, mladší bůh. Počínaje vládou Rachefovou bývá královo jméno uvedeno titulem „syn Reův“. Pro Egyptany byl jejich král zárukou nepřetržitého a spořádaného běhu světa.“⁸

Konec šesté dynastie sebou přinesl také úpadek centrální moci, což zavedlo příležitost nomádským beduinům na severovýchodní hranici Egypta infiltrovat a pronikat do delty. Konečná fáze rozkladu přišla v době vlády Pepiho II., který na trůn nastoupil již jako malé dítě a vládl po více než devadesát let a jeho pokročilý věk a upadající schopnosti nakonec přinesly ostatním frakcím příležitost těžít ze situace. Jeho vlastní moc byla výrazně oslabena a přešla do rukou knížat jednotlivých žup.⁹

1.4. První přechodná doba

První přechodná doba, která trvala zhruba v letech 2160 – 2055 př.n.l., byla časem krize i nového vývoje, což znamenalo nejenom egyptskou společnost, ale i její hmotnou kulturu. Královská rezidence byla přenesena z Memfidy do Hérakleopole. Hérakleopolští panovníci však nikdy neovládli jižní část Horního Egypta, a tak si tamní velmoži přivlastnili právo na královský titul. Od tohoto okamžiku stáli na území Egypta proti sobě dva soupeřící státy, jejichž nepřetržité válčení ukončil až thébský král Nebhepetre Mentuhotep II., který hérakleopolské soupeře porazil a znovu sjednotil zemi pod thébskou nadvládou.¹⁰

⁷ I. Shaw: Dějiny starověkého Egypta. s. 106-113.

⁸ I. Shaw: Dějiny starověkého Egypta. s. 115.

⁹ R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s. 140-143.

¹⁰ I. Shaw: Dějiny starověkého Egypta. s. 134-135.

1.5. Střední říše

Mentuhotep II. je považován za zakladatele Střední říše, která vznikla roku 2055 př.n.l. Vládnul z Théb, které až do té doby nebyly nijak významným městem Horního Egypta a vytvořil vedle již existujícího úřadu „vládce Horního Egypta“ stejně důležitý post „vládce Dolního Egypta“, což mělo zvýšit královu kontrolu nad úředníky a zároveň omezit moc monarchů. Jeho následníci, faraónové Mentuhotep III. a Mentuhotep IV., posílili rozvoj obchodu, vytvořili obchodní stezku k Rudému moři a nastolili opět expanzivní politiku vůči Núbii.¹¹

Kolem roku 2000 př.n.l. na trůn nastoupila 12. dynastie, nejznámější a nejrozsáhlejší v celých egyptských dějinách. Jejím prvním panovníkem byl Amenemhet I., který přesunul hlavní město z Théb k Fajjúmské oáze, protože odtud bylo snazší spravovat celou zemi. Pojmenoval jej Ictaej a založil taky nové královské pohřebiště, dnes známé jako Lišt. Spolu s novým hlavním městem pokračoval tento král i jeho nástupci ve zvelebování Théb, jakožto náboženského centra a města, kde byl pozvednut kult boha Amona. Amenemhet I. navíc zavedl systém spoluvlády, protože chtěl předcházet jakýmkoliv rozepřím o trůn. Králové této dynastie rozvíjeli bohatý stavební program ,vybudovali řadu lokálních chrámů a obnovili významná kultovní centra.¹² Sensuret I. postavil nádherný chrám v Héliopoli a získal doly na zlato v Horní Núbii. O jeho následovnicích, Amenemhetovi II. a Sensuretovi II., se nám toho dochovalo jen málo. Víme, že navázaly kontakty s předním východem a odvodnili okolí Fajjúmu. Největším panovníkem dynastie byl Sensuret III., jehož věhlas přetrvával století. Během čtyř velkých vojenských tažení, jež mu umožnili nahromadit úctyhodnou kořist, pronikl do Palestiny až ke dnešnímu Nábulusu a upevnil své državy v Núbii. Území faraónů nebylo nikdy tak rozsáhlé. Za vlády jeho syna Amenemheta III. dosáhla kultura Střední říše pravděpodobně vrcholu.

Za vlády 13. dynastie však došlo k úpadku. V Núbii se začaly projevovat první známky odporu, který skončil vysvobozením z egyptské nadvlády a ustanovením rodu núbijských králů v Kermě. V té době se Egypt rozdělil na zájmové sféry, které pak tvořili základ vlády ve Druhé přechodné době.¹³

¹¹ I. Shaw: Dějiny starověkého Egypta. s. 164-171.

¹² R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s. 155-156.

¹³ I. Shaw: Dějiny starověkého Egypta. s. 172.187.

1.6. Druhá přechodná doba

Druhá přechodná doba je definována rozdělením Obou zemí. Její počátek je vymezen opuštěním rezidence v Lištu a přemístěním královského dvora a sídla vlády do Théb. Oslabena moc panovníků zapříčinila neschopnost odolat invazi Hyksósů, jimiž označujeme semitské nomády přišlé ze Sýrie, Palestiny a Arábie během rozsáhlého migračního hnutí. Hyksósové vtrhli do Deltu v postupných vlnách přibližně od roku 1750 př.n.l. Založili si nové hlavní město, Avaris, a stanovili si pak krále, kteří odvozovali svou autoritu od autority bývalých faraónů. Konec období nastal dobytím jejich hlavního města Ahmosem, králem Théb a opětovným sjednocení Egypta.¹⁴

1.7. Nová říše

Nejimpozantnější říší starověkého Egypta byla bezesporu Nová říše, která trvala přibližně od roku 1550 – 1069 př.n.l. a v níž vládla XVIII., XIX. a XX. dynastie.

Obnovitelem Nové říše a zakladatelem 18. dynastie je Ahmose I. Do této doby spadá i Amenhotep IV., a proto jeho dynastické spoluvládce popíšu trochu podrobněji v příložené tabulce.

19. dynastie začíná vládou Haremhebova vezíra, Paramesse, který nastoupil na trůn jako Ramesse I. Po jeho krátké vládě přebírá moc jeho syn Sethi I., jehož vláda se proslavila obnovením imperialistické politiky v Orientu, kde chtěl obnovit bývalou velikost Egypta. Sethi obsadil Palestinu a dovedl svou armádu až do Fénicie. Chetitové však zůstali trvalou hrozbou, kterou se faraónovi nepodařilo eliminovat rozhodujícím vítězstvím. Po jeho smrti připadla vláda Ramessovi II., který se usilovně snažil zachovat to, co získal jeho otec. Výpravy pro udržení pořádku v Súdánu a Libyi mu umožnily zajistit si pevné hranice a s Chetity, po dlouhých vleklých bojích, uzavřel mírovou dohodu. Ramesse II. se proslavil zejména ve stavitelství. Mezi nejpozoruhodnější památky patří Ramesseum, pohřební chrám v Thébách a podzemní svatyně v Abú Simbil, vyhloubená ve skále do hloubky 55 metrů.

Jak získala vládu další dynastie zůstává nejasné. Prvním panovníkem této dynastie byl Setnacht, který však zemřel krátce po nástupu na trůn a po něm převzal vládu jeho syn Ramesse III. Tomu se podařilo odvrátit útok Libyjců i mořských národů, ale díky období zmatků před nástupem na trůn byla narušena vnitřní stabilita státu.

¹⁴I. Shaw: Dějiny starověkého Egypta. s. 201-202.

Ztratil kontrolu nad státními financemi, a tak došlo k hospodářské krizi. Všichni zbývající králové 20. dynastie se jmenovali Ramesse včetně nástupce Ramesse IV. Za jeho vlády vzrůstala moc Amonových kněží a nejvyšší státní a chrámové úřady byly prakticky v rukou příslušníků dvou rodů, a to královského a kněžského. Vláda posledních Ramessů byla poznamenána vzrůstající nestabilitou. Moc se dostala do rukou generála Pianacha, jehož synovec si dokonce po smrti Ramesse XI. přivlastnil královské tituly. Na severu země nastoupil na trůn Nesbanebdžed a těmito dvěma muži začíná 21. dynastie.¹⁵

¹⁵ I. Shaw: Dějiny starověkého Egypta. s. 310-329.

FARAÓNOVÉ 18. DYNASTIE

<p>Ahmosé I.</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vládá v letech 1550 – 1525 př.n.l. ◦ trůnní jméno Nebpehtire ◦ otec Kamose a matka Aahotep ◦ manželka Ahmose-Nefertari ◦ vyhnal Hyksósy a obnovil samostatnost a jednotu Egypta ◦ porazil Núbijce a pronikl až k druhému kataraktu ◦ rozšířil hranice, které měl Egypt v dávných dobách za nejmocnějších panovníků Staré a Střední říše ◦ nastolil pořádek v zemi podle tradice po více než dvěstěleté anarchii ◦ nechal vyčistit zavodňovací kanály, opravit zničená města a obnovit zbourané chrámy ◦ pohřben u dnešní Dra Abú'n –Nagy na západním břehu Nilu
<p>Amenhotep I.</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vládá v letech 1525 – 1504 př.n.l. ◦ trůnní jméno Džeserkare ◦ otec Ahmose I. a matka Ahmose-Nefertari ◦ manželka Ahmose-Meritamon ◦ dovršil reformu svého otce v Egyptě ◦ obnovil hospodářskou stabilitu a hospodářský vývoj ◦ opravil velmi důležité zavlažovací zařízení ◦ začal se zpracováním a výrobou kovových slitin (měď, cín a bronz), ze kterých vyráběl zbraně a hospodářské nástroje ◦ podnikl válečné tažení v Núbii a dosadil tam místokrále ◦ zvětšil a vyzdobil chrám boha Amona v Karnaku ◦ pohřben u dnešní Dra Abú'n –Nagy na západním břehu Nilu
<p>Thutmose I.</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vládá v letech 1504 – 1492 př.n.l. ◦ trůnní jméno Aacheperkare ◦ otec není znám a matka Seniseneb ◦ manželka Ahmose – „královská sestra“ ◦ zakladatel proslulého pohřebiště v západním Vesetu – Údolí králů ◦ obnovil válečné tradice a rozšířil hranice Egypta ◦ začal válčit na jihu, kde pronikl k třetímu kataraktu na Nilu ◦ na ostrově Tomba vybudoval pevnění ◦ další výprava byla na východ do Asie, kde dobyl velkou část území a po dobytí větší části Palestiny pronikl až za řeku Eufrat ◦ postavil chrám boha Sutecha v Nubetu a zvětšil Amonův chrám ◦ pohřben v dnešním Údolí králů
<p>Thutmose II:</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vládá v letech 1492 – 1479 př.n.l. ◦ trůnní jméno Aacheperenre ◦ otec Thutmose I. a matka Mutnefret ◦ manželka Hatšepsut – „božská manželka Amonova“ ◦ byl neobyčejně krutý a docela veřejně se tím chlubil ◦ za doby jeho vlády egyptská říše slábla ◦ potlačoval nepokoje v Núbii a přivodil zánik království Kuš v Kermě ◦ přišel o mnohá území v Asii ◦ postavil osmý pylon Amonova chrámu v Karnaku a Horův chrám u Vádí Halfy v Núbii ◦ udělal přístavby v zádušním chrámu v Medomet Habu ◦ pohřben v dnešním Údolí králů

<p>Thutmose III.</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vládá v letech 1479 – 1425 př.n.l. ◦ trůnní jméno Mencheperre ◦ otec Thutmose II. ◦ manželka Sitiah a Meritre ◦ zahájil válku proti Asijcům, protože Mittanci vytvořili protikoalici ◦ šířil egyptskou kulturu v kolonizovaných zemích ◦ zajistil si vojenskou základnu v Palestině, podrobil Kadeš, zhatil revoltu ve Fénicii a potlačil vzpouru syrských knížat ◦ zahájil stavby v Buhenu a Amádě, obnovil starobylý chrám v Semně ◦ rozšířil Amonův chrám v Karnaku o šestý a sedmý pylon ◦ snažil se o rovnováhu mezi jednotlivými kultury ◦ pohřben v dnešním Údolí králů
<p>Hatšepsut</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vládá v letech 1473 – 1458 př.n.l. ◦ trůnní jméno Maatkare ◦ otec Thutmose I. a matka Ahmose ◦ manžel Thutmose II. ◦ neválčila, poslala snad pouze jednu nevelkou vojenskou výpravu na jih k zajištění hranic s Núbii ◦ rozvíjela stavební činnost a obnovovala města zničená Hyksósy ◦ rozvíjela kovovýrobu, zemědělství, těžbu v dolech a lomech ◦ budovala zavlažovací zařízení ◦ organizovala velké obchodní výpravy do země Punt ◦ vrchním rádcem se stal jmenovala architektka ◦ pohřbena v dnešním Údolí králů
<p>Amenhotep II.</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vládá v letech 1427 – 1400 př.n.l. ◦ trůnní jméno Aacheperure ◦ otec Thutmose III. a matka Meritre ◦ za svou manželku uznával jen svou matku Meritre ◦ podnikl dvě velké vojenské výpravy do V Asie a potlačil povstání ◦ dosáhl vojenských úspěchů v Levantě, zajistil Egyptu mír a hospodářský zisk a rozšiřoval monumenty bohů ◦ podle tradice byl nadaný vyjímečnou fyzickou zdatností ◦ rozšířil Amonův chrám v Karnaku, u 7. pylonu stojí jehosocha ◦ postavil chrám u Šech Abd el-Kurny, několik chrámů a kaplí u Talmidy a vyzdobil Hathořinu kapli Hatšepsovetině chrámu ◦ pohřben v dnešním Údolí králů
<p>Thutmose IV.</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vládá v letech 1400 – 1390 př.n.l. ◦ trůnní jméno Nebmaatre ◦ otec Amenhotep II. a matka Tia ◦ za svou manželku uznával svou matku Tiu a Nefertiti a Iaret ◦ před vojenskými výboji upřednostňoval mírovou politiku ◦ uzavřel smlouvu o přátelství s babylónským králem ◦ uzavřel mírové spojenectví s Mittanci proti Chetitům a oženil se s mittanskou princeznou Mutemujou, matkou Amenhotepa III. ◦ v řízení egyptského státu pomáhal faraónovi kabinet úředníků, v jejichž čele stáli dva vezírové, jeden pro sever a druhý pro jih ◦ nechal vztyčit Stélu snů mezi tlapami Velké sfingy v Gíze ◦ pohřben v dnešním Údolí králů

<p>Amenhotep III.</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vláda v letech 1390 – 1352 př.n.l. ◦ trůnní jméno Nebmaatere ◦ otec Thutmose IV. a matka Mutemuja ◦ manželka Teje ◦ impérium bylo stabilní a zajištěné, a tak se moc nezabýval mezinárodními konflikty ◦ velkou část peněz i času věnoval výstavbě nových architektonických skvostů, Théby proměnil v jeden velký chrámový komplex ◦ postavil zádušní chrám, z kterého se dochovaly Memnonovy kolosy ◦ vybudoval se rezidenci v Malgatě, nejpřepychovější palác vůbec ◦ část svých pravomocí převedl na vysoké hodnostáře ◦ pohřben v Údolí opic
<p>Amenhotep IV.</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vláda v letech 1352 – 1336 př.n.l. ◦ trůnní jméno Nefercheperurevaenre ◦ otec Amenhotep III. a matka Teje ◦ manželka Nefertiti ◦ nechal vytvořit zcela nový umělecký směr ◦ založil nové hlavní město Achetaton – Atonův obzor ◦ provedl reformu náboženství, svrhl Amona a zavedl uctívání pouze jednoho jediného boha Atona ◦ přikázal odstranit jména všech ostatních bohů, které lidé uctívali ◦ nerozšiřoval území Egypta ani nechránil egyptské kolonie ◦ o králově smrti nic nevíme, nejspíš nebyl pohřben ve velké rodinné hrobce v Achetatonu, ale podle legendy byla jeho mrtvola spálena
<p>Neferneferuaton</p>	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vláda v letech 1338 – 1336 př.n.l. ◦ trůnní jméno Smenchkare ◦ efemérní král se stejným trůním jménem jako Nefertiti ◦ jeho totožnost je nejistá ◦ mnoho badatelů v něm vidí Nefertitina následovníka, snad mladšího bratra nebo dokonce dalšího Achnatonova syna ◦ jiní jej považují za Neferiti samotnou, která přijala mužskou podobu a krátkou dobu po smrti manžela vládla sama ◦ po boku v obřadní roli „velké královské manželky“ stála Meritaton
<p>Tutanchmon</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vláda v letech 1336 – 1327 př.n.l. ◦ trůnní jméno Nebcheperure ◦ otec Amenhotep IV. ◦ manželka Anchesenamón ◦ opustil Achetaton a přestěhoval se zpět do Memfidy ◦ obnovil staré kultury a Théby se opět staly náboženským střediskem ◦ změnil jsi jméno a přidal si k němu přídomek „vládce jižní Héliopole ◦ při nástupu na trůn byl velmi mladý, proto roli regenta zastával velitel královského vojska Haremheb ◦ nejdůležitějším dokumentem faraónovy vlády je tzv. Restaurační stéla, která popisuje stav, v němž zanechaly stát Achnatonovy reformy ◦ zemřel nečekaně v 18 letech, proto byl uložen do malé hrobky

<p>Aj</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vláda v letech 1323 – 1295 př.n.l ◦ trůnní jméno Chepercheperure ◦ jeho dráha začala již za vlády Amenhotepa III., kdy sloužil jako rádce a písař, poté pomáhal Achnatonovi i Tutanchamonovi ◦ tituly: „božský otec“, „nositel vějíře po králově levici“, „dozorce nad královými dozorci“, „řádny písař krále“, „miláček krále“ a jiné ◦ zpočátku jednal pouze jako jakýsi prozatímní král, protože vdova po Tutanchamonovi se pokoušela sjednat s Chetity mír a požádala chetitského krále, aby ji dal za manžela své syna. Ten byl však při cestě do Egypta zavražděn, a tak válka s Chetity pokračovala. ◦ pokoušel se Chetity odškodnit a popíral zodpovědnost za smrt prince ◦ pohřben v Údolí opic
<p>Haremheb</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ vláda v letech 1323 – 1295 př.n.l ◦ trůnní jméno Džesercheperure ◦ jeho kariéra začala již za vlády Achnatona, kdy z vojáka povýšil na „písaře vojsk“ ◦ velel eg.pohraničním vojskům, účastnil se několika vojenských akcí v Núbii a Asii a vedl četná diplomatická jednání s přáteli i nepřáteli ◦ odvrátil útok Chetitů, jejichž král jim za smrt syna vyhlásil válku ◦ navázal přátelské styky s říší Mitrami ◦ obnovil v Egyptě pořádek, vybíjel odpůrce boha Amona, vyčistil Egypt od band lupičů a bojoval proti korupce ◦ nechal zničit všechny Atonovy stavby a jeho přívržence vraždil ◦ pohřben v Údolí králů

1.8. Třetí přechodná doba

Třetí přechodná doba, zahrnující 21. - 25. dynastii, může být pokládána za mezník vyznačující novou fázi egyptských dějin. Započal ji velký politický převrat a oslabení hospodářství. Centralizovanou vládu vystřídala politická roztržičnost a opakovaný vzestup moci jednotlivých místních center. Velký příliv cizinců, především Libyjců a Núbijců, neustále pozměňoval profil obyvatelstva, zatímco Egypt jako celek se zaměřoval spíše dovnitř a jeho styky s okolním světem byly silně omezeny. Tyto faktory společně s mnohými dalšími měly důležitý dopad na chod hospodářství, na společenskou strukturu a na náboženské postoje a pohřební rituály obyvatelstva. Nejednotný politický systém byl potřebným impulsem k vytvoření centralizované vlády a prokázal ideologickou hodnotu archaizujících tendencí a politickou váhu institucí pro udržení stabilního státu. S tím souvisely změny v postavení krále a přednostní postavení, které získaly některé nové náboženské trendy. Toto období položilo základy pro poslední velkou etapu prosperity starověkého Egypta.¹⁶

1.9. Pózní doba

K opětovnému sjednocení Egypta došlo za sajské dynastie v polovině 50.let 7. stol. př.n.l., kdy byl obnoven egyptský nacionalismus, který nahradil znatelný úpadek předchozích pěti dynastií, kdy králové často vládli rozdělené zemi a ztratili uplatňované nadřazené postavení za hranicemi. 26. dynastii založil Psammetika I., který adoptoval svou dceru Neitokret jako dědičku manželky Amonovy, a tím zajistil královskou kontrolu nad Thébami. Během této dynastie se projevoval silný zájem o archeologii a byl zde vědomý pokus o napodobování odívání, umění, náboženství a psaní z dřívějších období. Byly obnoveny starodávné tituly hodnostářů a kopírovány sochy a reliéfy Staré říše. Tento anarchismus v umění i náboženství byl pravděpodobně reakcí na velký příliv cizinců, kteří přicházeli do země. Úspěšnému založení dynastie pomohla vojenská podpora řeckých žoldnéřů i pomoc cizinců při prosazování politických a vojenských záměrů, přesto však roku 525 př.n.l. zanikla po vpádu perského krále Kambýsése, jenž začlenil Egypt do Perské říše. Když roku 401 př.n.l. tato první perská nadvláda skončila, Egypťané získali zpět nezávislost a jejich králové vládli ze Sáji (28. dynastie), Mendétu

¹⁶I. Shaw: Dějiny starověkého Egypta. s. 346-347, 382.

(29.dynastie) a Sebennytu (30.dynastie). Svou nezávislost si však neudrželi moc dlouho, neboť již roku 341 př.n.l. došlo k obnovení perské nadvlády.¹⁷

1.10. Ptolemaiovská doba

Ptolemaiovská doba začíná dobytím Egypta Alexandrem Velikým roku 332 př.n.l. a ukončením tak nadvlády Peršanů. Nový dobyvatel byl považován za osvoboditele a dokonce korunován samotným faraonem podle tradičního obřadu v Pathově chrámu v Memfidě. Založil nové město na středomořském pobřeží, Alexandrii, které se stalo hlavním městem a nejdůležitějším středomořským přístavem. Když roku 323 př.n.l. v Babylonu zemřel, satrapou Egypta se stal makedonský generál velící jednotkám v Egyptě, Ptolemaios, který založil ptolemaiovskou dynastii. Jakožto obnovitel Egypta zahájil program reorganizace, kdy obnovil tradici pokrevních sňatků a opět zavedl spoluvládce. Alexandrie se stala centrem nového typu řecké kultury známé jako helénismus. Ptolemaiovcí vládli Egyptu až do smrti Kleopatry VII., kdy roku 30. př.n.l. země padla do rukou Římanů.¹⁸

1.11. Římská doba

Římská doba začíná roku 30 př.n.l., kdy se země dostala pod nadvládu Římské říše. Byla rozdělena do třiceti správních jednotek nazývaných nomy a v čele každého nomu stál správce neboli stratégos, kterého určoval prefekt nebo místodržitel Egypta. Prefektovi pomáhali prokurátoři, zodpovědní za finance a další úředníci. Za vlády Římanů musel každý muž od 14 - do 60 let platit každoročně daň z hlavy, obyvatelé vyšší třídy však platili daň sníženou a římstí obyvatelé neplatili dokonce daň žádnou. Stejně jako i v jiných provinciích se hlavním vykonavatelem moci se stala armáda, jejíž jednotky se stěhovaly z jedné části říše do druhé. Všechny římské provincie byly směsicí římského vlivu a původní kultury, jediné v Egyptě je však Římská doba pouhou epizodou v kontinuitě předchozích období. Velkou kulturní změnou bylo přijetí křesťanství a následné vznikání mnišství pod vedením takových mužů, jako byli sv. Pavel nebo sv. Antonín.¹⁹

¹⁷ I. Shaw: Dějiny starověkého Egypta. s. 383-404.

¹⁸ I. Shaw: Dějiny starověkého Egypta. s. 409-413, 432-435.

¹⁹ I. Shaw: Dějiny starověkého Egypta. s. 436-448.

2. Státní náboženství před Achnatonovou náboženskou reformou

2.1. Vznik náboženství

Podle egyptského autora Manétha skončila sjednocením Egypta doba vlády linie bohů, následovaných polobohy, kteří jsou známí jako následovníci Horovi, a kteří byli pravděpodobně vládci předdynastických království, jejichž hlavní města se nacházela v Bútó a Hierakonpoli. Pozdější generace Egyptanů nicméně neměly historické podvědomí o původu svých dějin a kultury, a proto si je vykládaly mytologickými pojmy.

V ranných dobách měla pravděpodobně každá z komunit své vlastní božstvo. Jak se však měnila politická situace a vesnice se začaly spojovat ve větší celky, tak se měnilo i postavení bohů a ti, jenž byli na straně vítězů, získali nadřazené postavení nad ostatními, kteří se jim buďto museli podrobit nebo úplně vymizeli. Nejprimitivnějším typem uctívání byl ve starověkém Egyptě fetišismus²⁰, kdy se kultovním předmětem stává znak nebo symbol, jenž pravděpodobně manifestoval božské síly. Druhým stádiem ve vývoji egyptského náboženství byla zoolatrie²¹ a po ní následoval antropomorfismus²². Horung je přesvědčen, že každý bůh mohl mít několik podob, které odrážely odlišné stránky jeho povahy a jeho různé atributy a funkce. Skutečná povaha božstva však zůstala nepoznána. Individualitu boha či jeho zvláštní funkce zachycovala jeho typická pokrývka hlavy či zvířecí hlava. Obrácený případ spojení zvířecích a lidských rysů se v pozdějších dobách objevuje v podobě sfingy, kdy je lidská hlava položena na zvířecím těle. Bohužel se nám nedochovaly žádné písemné zdroje, které by objasnili předdynastické praktiky zoolatrie a antropomorfismu, které se objevili v době 3000-2800př.n.l. V tomto procesu část božstev, původně zobrazovaných v celkově zvířecí podobě, získala zvířecí či ptačí hlavy spojené s lidskými těly a jiná dostala zcela lidskou podobu, v níž svou individualitu vyjadřovala symboly nošenými na hlavách a dalšími atributy.

Některá božstva mohla mít význam už v Předdynastické době. „Jedná se o Vadžetu a Nechbetu, bohyně ochraňující Obě země před sjednocením, a zřejmě také o některé bohy pomáhající jižním králům při dobývání severu, jako bůh plodnosti Min, vlčí bůh Vepuauet, šakalí bůh Anup, který v pozdějších dobách ochraňoval mrtvé, a bůh

²⁰ Fetišismus – uctívání kultovních předmětů.

²¹ Zoolatrie – uctívání božstev ve zvířecí podobě.

²² Antropomorfismus – uctívání božstev v lidské podobě.

měsíce s hlavou Ibise Thovt, jenž byl v historických dobách patronem písma a věd. Sluneční bůh Re, který byl v Archaické době spojen s Horem a za své centrum kultu převzal Iunu, mohl být rovněž uctíván již v Předdynastické době.²³ Rozvíjel se také kult bohyně-matky, která byla zobrazovaná v podobě krávy a považována za božstvo plodnosti a individuální nesmrtelnosti.

Rané studie rozlišovaly dvě hlavní skupiny bohů, a to bohy lokální a bohy kosmické, kdy kosmičtí bohové představovali síly přírody jako slunce, měsíc, hvězdy a jiné elementy a byli lidem mnohem vzdálenější, než bohové lokální, kterým byla stavěna kultovní centra a jimž byly připisovány určité fyzické charakteristiky. Dnes už je zřejmé, že byl tento přístup příliš zjednodušující a víme, že božstvo používalo často různých jmen k vyjádření různých stránek své osobnosti a jeho přítomnost na zemi byla zviditelňována prostřednictvím kultovních soch nebo zvířat, jenž jej představovaly. Současně však jádro povahy jednotlivých bohů a jejich existence zůstaly vymezené a odlišné od ostatních božstev. Díky tomu se každý bůh mohl projevit matoucím počtem forem, z nichž každá byla omezeným a nedokonalým projevem jeho povahy a skutečnosti. Úplná a dokonalá manifestace boha mohla být někdy odhalena věřícímu na onom světě, nikdy však k tomu nemohlo dojít na zemi, kde byla lidem odkryta jen část aspektů fyzických atributů a povahy boha.

Egyptané věřili, že bohové sídlí na onom světě a na zemi jsou přítomni ve formě určitých fyzických manifestací, jako v osobě krále, v sochách, ale také v rostlinách, zvířatech a předmětech. Tyto manifestace přinášely věřícím hmatatelnou božskou přítomnost, kterou bylo možné si představit a díky níž se mohli přiblížit bohu prostřednictvím rituálů ve svatyních a chrámech.²⁴

2.2. Náboženská organizace ve Staré říši

Ve Staré říši vznikl spletitý panteon obsahující nejrůznější bohy. Některá města se stala důležitými náboženskými centry a byla spojována s významnými bohy. Jejich kněží rozvíjeli a šířili různé teologie, které zdůrazňovali převahu boha toho kterého města. Každé kněžstvo tvrdilo, že jeho bůh stvořil svět, ostatní bohy a lidi.

²³ R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s. 67.

²⁴ R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s. 62-71.

Existuje řada mýtů o stvoření světa, ale mezi hlavní patří tři systémy, které vznikly v Héliopoli, Memfidě a Thébách. Podle tohoto konceptu se veškerý život odvozuje z jediného původního zdroje, kdy se jednota boha stvořitele v okamžiku stvoření přemění na mnohost životních forem.

Héliopolská kosmologie je popisem činů boha stvořitele. Stvořitelem byl Re-Atum, který se vynořil z rozsáhlého prvotního oceánu nazývaného Nun a vnesl světlo do temnoty nebytí. Vzal na sebe podobu volavky, známé jako pták bennu a výkřikem, který vydal, prolomil mlčení nebytí a „určil, co má a co nemá být“.

Memfidská kosmologie se zabývá především tvořivým významem myšlenky, slov a transformací pojmu do skutečnosti. Zde jako síly, kterými bylo dosaženo stvoření, působily dva božské principy „představy“ a „slova stvoření“. Bůh stvořitel si prvně uvědomil svět jako pojem a potom jej uvedl v život svým prvním výrokem. Za stvořitele byl v Memfidě považován Ptah, který jakožto Pán pravdy zavedl morálku a vytvořil všechny věci potřebné k životu.

Hermopolská kosmologie se snažila vyzdvihnout především důležitost města. Na rozdíl od ostatních kosmologií se neomezovala pouze na jediného nejvyššího boha, ale zájem se soustředil kolem Osmera²⁵, jenž zahrnovalo čtyři ženské a čtyři mužské bohy. „Byli to Nun a Naunet (pravodstvo), Heh a Hauhet (věčnost), Kek a Kauket (temnota) a Amon a Amaunet (vzduch). Těmto bohům s hadími hlavami a jejich ženám s hlavami žab se připisovalo stvoření světa při „první příležitosti“.“²⁶

Dominantním kultem v náboženských představách a zvyklostech se stal ve Staré říši sluneční kult Rea (obr.5). Podle představ bylo slunce považováno za věčnou sílu, jež se sama obroduje a jež se na zemi trvale objevuje při úsvitu a mizí při soumraku. Sluneční stránka králova božství byla vyzdvižena již ve 4.dynastii a byla vyjadřována titulem „syn Reův“. Tento vztah, který spojoval boha s jeho pozemskou podobou, umožňoval faraónovi opakovat na zemi skutky, které konal sluneční bůh při stvoření.

Ze Staré říše se nám dochoval nejstarší soubor náboženské literatury na světě – Tety pyramid. Ty představovaly alternativní způsob, jak zajistit bezpečnost královského pohřbu a umožnit vystoupení krále na nebesa.²⁷

²⁵ skupina osmi bohů

²⁶ R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s.98.

²⁷ R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s.88-101.

2.3. Náboženská organizace v První přechodné době a Střední říši

V První přechodné době a Střední říši byly podporovány nové božské kultury a dochází k demokratizaci víry, kdy mohla být i prostým lidem zajištěna nesmrtelnost.

Panovníci 11. dynastie pozdvihli na svého nejvyššího státního boha a zároveň královského patrona, boha války se sokolí hlavou Moncua. Egyptský panteon tehdy zahrnoval státní bohy, lokální bohy a bohy „domácností“. Těmi nejvýznačnějšími byly bohové státní, kteří měli své chrámy v důležitých městech a dostávalo se jim božských poct v podobě rituálů. Pod nimi byly bohové lokální, kteří se uctívali jen v některých částech říše, a kteří měli svůj kult v místních chrámech. A potom existovali také bohové „domácností“, ke kterým se lidé modlili a předkládali jim obětiny ve svých domácích svatyních.

Ve 12.dynastii pozvedl Amenemhet I. boha Amona, který nahradil, jakožto nejvyšší státní božstvo, Moncua.

Nejvýznamnějším božstvem Střední říše byl však Usir (obr.6), který hrál jedinečnou důležitou úlohu v demokratizaci náboženských představ, neboť i osoby nekrálovského původu nyní mohli začít podnikat opulentní přípravy na smrt, mezi něž patřilo pořízení si hrobky a pohřební výbavy, protože mohl zajistit nesmrtelnost i prostým lidem. Usir ztělesňoval mimo jiné každoroční obnovení vegetace a byl považován za dárce života a zdroj plodnosti pro celou zemi. Každoroční svátek choiak, který oslavoval jeho smrt a vzkříšení, byl slaven ve všech významných městech po celém Egyptě. Usir je znám také jako vládce podsvětí a božský soudce, který byl zobrazován jako mumifikovaný král, oblečený do dlouhého bílého pláště s korunkou Horního Egypta a nesoucí královské odznaky berlu a cep.²⁸

2.4. Náboženská organizace v Druhé přechodné době a Nové říši

V období druhé přechodné doby se projevil výrazný zájem o Abydos, kde bylo na stélách nalezeno vyobrazení králů, kteří uctívají bohy. Panovníci činili formální příspěvky ve prospěch Usirova kultu a osobně se zapojovali i do Usirova svátku. Králové vládli z Memfidy, ale jako královskou rezidenci si nechali Ictaej.

V Nové říši se pak do popředí dostává Amon-Re, jehož kultovní centrum, Théby, se staly náboženským a rovněž politickým hlavním městem Egypta, hlavní

²⁸ R. Davidová. Náboženství a magie starověkého Egypta. s.160-166.

královskou evidencí a místem královských pohřbů. Kněží získali velký vliv v politických i hospodářských záležitostech, stejně jako v náboženských otázkách. Chrámy tvořili nedělitelnou součást egyptských politických, hospodářských a společenských struktur. Krom toho, že skýtaly rezidence pro bohy, byly živoucími elementy státu, královského úřadu, hospodářství a pokračování života po smrti. Chrám se nazýval „příbytek boží“ (hut necer) a byl domem pro božstvo stejně jako hrobka byla příbytkem pro duši zemřelého majitele. V pozdějších dobách pokládali Egypťané své chrámy buď za mikrokosmos světa, za odraz nebes nebo za velký sarkofág, ve kterém probíhá každý den proces znovuzrození slunečního boha.

V chrámech Nové říše se nacházely tři hlavní oblasti: nádvoří, kde se rozprostíraly příbytky kněží, svatyně, výrobní místa, skladovací prostory a jatky pro přípravu masa. Tato část nebyla považována za zvláště posvátnou, proto sem mohli mít přístup i laikové. Další oblast tvořil samotný chrám, který se dělil na dvě hlavní části: přední nádvoří otevřené k nebi a svatyni, v zadní části chrámu, kde se nacházela kultovní socha boha a kde byly prováděny neposvátnější obřady.

Hlavní události v životě boha oslavovaly svátky, které se lišili v obsahu i významu a konaly se v různou dobu. Nejposvátnější obřady byly prováděny ve zvláštní části chrámu, ale obvykle se konala také procesí, kdy byla přenosná božská socha vynesena z chrámu ven, aby měli i prostí lidé možnost spatřit jejich božstvo. Národní svátky zahrnovaly například přírodní události jako oslavu Nového roku nebo svátek opet, který symbolizoval spojení boha a krále, ale konaly se taky významné lokální oslavy, kdy byli uctívání někteří zemřelí zbožštění panovníci.²⁹

²⁹ R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s.189-200.

3. Achnatonova náboženská reforma

3.1. Výchova budoucího faraóna

Achnaton. byl desátým egyptským faraónem XVIII.dynastie, který vládl v letech 1352 -1336 př.n.l.. Na trůn nastoupil jako Nefercheprure Vaenre Amenhotep. Svého jména se však v šestém roce své vlády vzdal, neboť znamenalo „Amon je spokojen“, s čímž faraón spokojen nebyl, protože Amona neuctíval a přijal jméno Achnaton, „Sloužící Atonovi“.³⁰

Amenhotep IV. byl synem Amenhotepa III. a jeho hlavní manželky Teje. Dětství a dospívání prožil v thébském paláci v Malgatě. Výchova budoucího faraóna měla dvě základní stránky: fyzickou a intelektuální. Jako sportovec moc nevynikal, o to víc se však prosadil v otázkách duchovních. Objevil posvátný svět skrytý v přírodě i uměleckých dílech. Na zdech pokrytých freskami, oživujících neskonalou krásu fauny i flóry, nacházel cestu k bohu. Z velké míry za to může vděčit svému učiteli, Amenhotepovi, synu Hapuovu, který neměl smysl pro prázdné snění a vychovával Achnatona přísně a seznámil jej s posvátnými úkony, které byly součástí královské funkce.³¹ Tento významný učenec, prohlášený za boha po dlouholeté a úspěšné kariéře, geniální architekt a vysoký správní úředník, se stal blízkým přítelem Amenhotepa III. a dostalo se mu za to neobyčejné pocty, neboť si směl postavit svůj vlastní chrám. Mladý Amenhotep studoval posvátné nápisy vycházející z egyptských tradic, které obsahovaly obrovské množství duchovních zkušeností a jako všichni budoucí králové byl i on zasvěcen do posvátných věd a čtení hieroglyfů.³²

3.2 Spoluvláda

Doposud není zcela objasněno, jestli vládl Amenhotep IV až po smrti svého otce nebo byl jistou dobou jeho spoluvládce. Názory egyptologů se na tuto otázku různí. Někteří zastávají názor, že byl Amenhotep IV. korunován až po otcově smrti a spoluvládu striktně odmítají. Mezi ně patří například Redford, který konstatuje, že krom jediné zmínky na velkém džbánu na víno nalezeném v troskách paláce Malkata, se o něm nikde jinde nedočteme a nenajdeme ani jedno jeho vyobrazení na bezčetných

³⁰ V. Zamarovský: Bohové a králové starého Egypta. s.27.

³¹ Ch. Jacq: Egypt velkých faraónů: historie a legenda. s.214.

³² Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 37-39.

stavebních památkách, které vybudoval jeho otec. Podle Redforda lze spíše mluvit o spoluvládě jeho matky, manželky Amenhotepa III., Teje, která svého muže přežila nejméně o dvanáct let a zůstala po boku svému synovi.³³ Proti dlouhé spoluvládě vystupuje také britský egyptolog John R. Harris, který poukazuje na jednu z pasáží z amarnských hraničních stél z 5. roku vlády Amenhotepa IV., kde je král Amenhotep III. jmenován jedním dechem spolu s dalšími předchůdci, takže tou dobou musel být již po smrti. Dalším argumentem vyvracejícím dlouhé období spoluvlády je samotná hrobka Amenhotepa III., ve které jsou králova jména v kartuších uvedena ve své plné formě a ne v antiamonovské podobě, kterou Achnaton prosazoval. To naznačuje, že v době skonu starého krále byla perzekuce thébského boha otázkou budoucnosti. Avšak i stoupenci spoluvlády mají přesvědčivé argumenty. Americký egyptolog W. Raymond Johnson je jeden z nich. Podle něj mohla spoluvláda obou panovníků začít už ve 29. roce vlády Amenhotepa III., ještě před oslavou prvního svátku sed, při němž byl král povýšen na sluneční božstvo. Zobrazení Amenhotepa III. z této doby má blízko k předamarnskému stylu, který použil Amenhotep IV. v Karnaku a výrazně se liší od mladistvého vzhledu charakteristického pro poslední stav Amenhotepa III. Na základě souvislostí, které zde byly uvedeny, Johns dokazuje, že změna jména mladšího spoluvládce na Achnatona a založení města Achetaton odpovídá době o pět let pozdější, kdy se slavil druhý svátek sed a tři roky poté, v době třetího jubilea, byl Aton uveden oficiálně do nového města.³⁴ Mezi další důkazy, jimiž bývá argumentována spoluvláda Amenhotepa III. a Amenhotepa IV. je například stéla pocházející z amarnského paláce, kde je zobrazen Amenhotep III. s Tejí před oltářem s obětinami a vznášejícím se bohem Atonem, který mu drží před očima kříž života. Král vypadá staře a unaveně, a pakliže byl tak portrétován za svého života, byl by to důkaz, že spoluvláda trvala nejméně devět let. V každém případě to svědčí o tom, že se i starý král se svou manželkou účastnili obřadů nového kultu. Ještě nápaditějším důkazem je soška, na které jsou vyryta jména obou králů a boha Atona. Předmět nepochází z doby před devátým rokem Achnatonovy vlády, proto se usuzuje, že devět let po synově korunovaci byl Amenhotep III. ještě stále naživu. Navíc vyobrazení otce a syna s korunou na hlavě na východní straně severního bloku Třetího pylonu v Karnaku tuto tezi jenom podporuje. Aldred je přesvědčen, že dvacátý osmý až třicátý rok vlády Amenhotepa III. odpovídá šestému

³³ Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 43.

³⁴ C. N.Reeves: Achnaton:falešný egyptský prorok. s.76-77.

roku vlády Amenhotepa IV., a tudíž jejich společná vláda trvala nejméně osm let. Za nejvýznamnější důkaz společné spoluvlády je však považován výjev na reliéfním bloku z Athribisu, na kterém Amenhotep III. i Amenhotep IV. přinášejí společně oběť bohům. Také list od mittnaského krále Tušratty, nalezený v amarnském archívu, ve kterém je zmínka o státním smutku souvisejícím bezpochyby s úmrtím Amenhotepa III., po němž převzal Amenhotep IV. moc podruhé, tentokrát však jako samostatný vládce, podporuje tezi až dvanáctileté spoluvlády otce a syna.³⁵

3.3. Aton

3.3.1. Kořeny Atonova kultu

Již faraón Amenhotep II., který se narodil v Memfidě v polovině 15. století př.n.l. uvádí v seznamu svých hodností mimo jiné i titul zástupce božského vládce Héliopole, čímž tak dává bývalému hlavnímu městu najevo svou podporu. Amenhotep II. byl hrdý na náboženskou dlouholetou tradici, a tak zahájil v obou městech velkolepé výstavby, a tím se pokusil vyvážit všemohoucnost thébského boha Amona, neboť sám uznával trojjediného boha Amona-Re-Atuma. Posvátný hymnus oslavuje Amona jako stvořitele lidí i zvířat, stromů i pastvin a stejně tak je tento vztah mezi tvořivou silou a přírodou vyzdvihnout i v pozdějších oslavných hymnech na Atona, kde si sluneční bůh přivlastnil některé charakteristické Amonovy rysy.

Mladší syn Amenhotepa II., Thutmose IV. dosedl na trůn po svém neobvyklém zážitku v poušti, při kterém se mu zjevila Velká Sfinga a slíbila mu, že pokud jí zbaví nánosů písku, pomůže mu získat egyptský trůn. Sfinga byla úzce spjatá se slunečním héliopolským kultem. Thutmose IV. přijal jméno „Ten, kdo očišťuje Héliopoli a těší Rea“ a tím se rozešel s Amonovým klérem a dokonce odebral Amonovu veleknězi neomezenou moc nad veškerým egyptským duchovenstvem i funkci vrchního správce Egypta.

Na příkladu těchto dvou panovníků můžeme dokázat, že jisté snahy o zrovnoprávnění různých egyptských kultů existovaly již před Achnatonem. Amenhotep III. dal pak tomuto novému trendu ještě rychlejší spád, neboť vyzdvihl význam boha Atuma a položil důraz na symbolickou bohatost slunečního kultu.

³⁵ Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 43-44.

V egyptském panteonu měl Aton své tradiční místo, neboť byl považován za tvořivou sílu, kterou nelze redukovat na pouhý tvar slunečního kotouče, protože po smrti faraóna se králova nesmrtelná duše vznesla k nebi a splýne s tímto slunečním kotoučem, v němž pak bude zářit navždy. Aton byl pokládán za tělesnou schránku boha Rea. Jeho kult se značně rozšířil už za vlády Thutmose IV., ale až za Amenhotepa III. byl zřízen úřad správce Atonova příbytku a Aton byl uctíván i v samotných Thébách. Amenhotep III. získal přezdívku „Ten, kdo je oslňujícím slunečním kotoučem“ a po Atonovi pojmenoval i svůj vojenský oddíl.³⁶ Někteří badatelé si však myslí, že Atonův kult se do Egypta dostal za Sýrie a Achnaton byl ovlivněn asijskými náboženstvími. Tato teze však není podložena žádnými důkazy.

3.3.2 Aton

Aton je znázorňován jako sluneční kotouč, na jehož spodním okraji je uraeus, vztyčená kobra s visícím křížem života na krku. Vycházejí z něj paprsky, které jsou zakončené lidskýma rukama a některé z nich drží anch, kříž života. Tyto ručičky přinášejí život a štěstí a zajišťují dodržování vesmírného řádu. Aton je dárcem, neboť stvořil vesmír, ale také obdarovaným, protože díky faraónovi se jako sluneční kotouč může každé ráno zjevovat na východním obzoru. Sluneční kouli lidé považovali za skutečnou tvář boha, kterému byla vzdávána věčně trvajícím chvála. Tato podoba je však ve skutečnosti pouze jednou z mnoha, protože Aton není jen zářící denní hvězdou, ale také životní silou, která dává energii všemu živému. Egypťané byli přesvědčeni, že Aton svět neustále obnovuje a řídí osudy lidí, věcí i vesmíru. Proto jeho jméno, stejně jako jméno faraónovo, mohlo být vepsáno do kartuše. Atonovo učení je sepsáno v posvátných textech, které jsou vyryté na hraničních stélách, nebo v podobě chvalozpěvů a modliteb je nalezneme na stěnách hrobek vysokých hodnostářů a jejich autorem byl s největší pravděpodobností sám Achnaton. Mezi nejdůležitější patří Malý chvalozpěv Atona a Velký chvalozpěv Atona.(příl.1) Aton je velmistrem slavnosti hebsed a tudíž jeho paprsky sesílají králi tisíce těchto slavností a Achnaton se stává věčným jako sám Aton. Atonův kult uctívá krásu a opěvuje vše živé. Aton je láskou a ten, kdo jej přijme do svého srdce nepozná žal ani chudobu.³⁷

³⁶ Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 34-36.

³⁷ Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 98-108.

3.3.3. *Aton a monoteismus*

Za revoluční aspekt Atonova kultu je považována jeho monoteistická povaha. Je to poprvé v dějinách lidstva, kdy se božství stalo jedním a henoteismus se změnil na monoteismus. V tomto kultu se stal jediným prostředníkem král, který učil svůj lid této doktríně. V prvních letech své vlády ponechával Achnaton vedle Atona, nejvyššího boha, další sluneční božstva jako Rea, Harachteje a Šua, ale nakonec odstranil i je a vyhlásil výhradní uctívání Atona. Vymazána byla i oblíbená tradiční pohřební božstva, což znamenalo zásadně rozdílný a bezprecedentní přístup. Tento vývoj neměl dlouhého trvání a byl ukončen hned s nástupem dalšího faraóna.

Egyptolog Horung popisuje, jak se mohla egyptská logika dívat odlišně na problém božství na rozdíl od západního myšlení. „Mohli přijímat dualistický pohled, kdy „jedno a mnohé“ byly komplementárními představami, jež „společně přispívali k celé pravdě“. Pravděpodobně panovala představa, že „bůh je jediným v uctívání a zjevení, ale mnohým v povaze a manifestacích“. Horing tvrdí, že Egyptané tradičně nemohli pochopit „výlučné jedno“ nebo „jednotnost boha“, monoteismus pro ně byl nemožným krokem. Přestože tedy učinili kroky k monoteismu, jako reorganizace panteonu a vyhlášení „Krále bohů“, nikdy se ve svém tradičním systému nedostali dále.“³⁸ Horing je přesvědčen, že monoteismus ve skutečnosti vyžaduje zásadní změnu logiky, včetně úplného popření mnohočetnosti bohů. Aton byl skutečně jediným bohem ve staroegyptském náboženství, protože netoleroval existenci jiných bohů, přesto to podle Horinga neznamena monoteismus, ale pouze fakt, že každý bůh byl odlišný od všech ostatních a každý měl samostatnou povahu, jež zajišťovala, že bohové spolu navzájem bez rozdílu nesplývali. V panteonu byl každý bůh transcendentní, protože jeho božská povaha byla nadřazena lidské povaze a protože božstvo mělo moc i mimo tento svět. Proto se Achnatonova interpretace povahy a moci Atona vyznačuje jako bezprecedentní a bezpříkladný posun v náboženských představách.³⁹

Vykytují se zde i další argumenty, jenž monoteismus jako takový v Egyptě popírají. Prvním z nich je Atonova charakteristika, jakožto viditelné tělo Rea, kdy Re je světlo ve své božské a abstraktní podobě, viditelný i neviditelný, čistá síla, která stvořila svět a Aton je ztělesněním této prvotní energie v konkrétní podobě. Nebyl uctíván jako jediný bůh, díky kterému byli zapomenuti všichni ostatní, ale byl jen jednou z božských

³⁸ R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s.230.

³⁹ R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s.229-231.

podob, která symbolizovala dobu a vládu jediného panovníka. Re, vládce nebes, spojil Achnaton s Osiridem, vládcem podzemí, v jednu nadpřirozenou bytost, a tím z podsvětí učinil zemi světla a smrt zahrnul do radosti, kterou Sluneční záře přináší. Dochovaly se nám také některé pohřební symboly, jako jsou schránky s kanopami, ve kterých byly uchovány vnitřnosti zemřelého, který se stal Osiridem nebo vešebty, malé kouzelné figurky, které pomáhaly zemřelým a pracovaly místo nich. Podstatná je skutečnost, že se i nadále prováděly mumifikace zemřelých, jenž měli zajistit nesmrtelnost smrtelné tělesné schránce a poskytnout tak zemřelému možnost, aby se stal Osiridem. Na mumie byl pokládán posvátný skarabeus, na kterém byla vyryta modlitba k Atonovi, a jenž měl na onom světě zajistit převtělení duší. Díky rituálnímu obřadu, kterým Achnaton každé ráno vítal nový východ slunce, byly mrtvé duše neustále oživovány Atonovými paprsky a vracely se do zahrad svých domů. Poté, co byla duše zemřelého očištěna, vycházela z hrobky v podobě ptáka, aby prokazovala úctu vycházejícímu slunci a mohla se hřát v jeho paprscích. Hlavním námětem maleb a nápisů v hrobkách se stal sám Achnaton se členy své rodiny, kteří vystupovali v roli tradičních božstev. Staří Egyptané považovali monotheismus i polytheismus za dogmatické směry, neboť nevěřili ani v boha ani v bohy, ale poznávali a experimentovali, aby člověk dosáhl nesmrtelnosti, a proto byly tak důležité posvátné nápisy a rituály, chápané jako dokonalé poznání jsoucna. Každé božstvo je vyjádřením jednoho, to však nevyklučuje mnohost. O Atonovi se například praví: „Jediný bůh, který na sebe bere nekonečně mnoho podob, v něm jsou skryti všichni bohové.“ Základem egyptského duchovního světa bylo pochopení způsobu, jakým proudí energie mezi jediným a mnohým a povinností každého faraóna bylo prokázat svou nadpřirozenou moc a ukázat tak cestu k tomuto poznání.⁴⁰

3.3.4. Atonovy chrámy

Velký Atonův chrám byl nejkrásnější stavbou a duchovním centrem nového hlavního města Egypta. Budova nazvaná Dům radostného setkávání s Atonem, byla obklopena zdí, která uzavírala posvátná okrsek per-heb, Dům slavnosti. Po králově smrti však byla celá budova zničena a tak ji můžeme rekonstruovat jen ze základů, které nám zbyly. Atonův chrám byla budova otevřená do nekonečného prostoru, kde božské světlo věčně září v oslnivém lesku. Při vstupu do chrámu musel člověk prvně projít

⁴⁰ Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 110-119.

monumentální branou, potom alejí lemovanou sfingami, stromořadím a řadou malých pylonů zdobených stožáry a až poté vešel na hlavní nádvoří zakončeného svatostánkem, v němž bylo vztyčeno několik oltářů. Jednou ze zvláštností tohoto chrámu bylo tři sta šedesát cihlových obětních stolů, které připomínaly posvátnost času a prostoru a na něž byly pokládány potravinové dary. Velký Atonův chrám byl vyzdoben sochami a reliéfy, jejichž hlavním námětem byl královský pár přinášející obětní dary Atonovi. Byl nejen náboženským, ale také hospodářským střediskem města. Vrchním správcem chrámu byl Atonův velekněz Merire, který se staral o spolehlivé fungování chrámového okrsku, neboť to bylo životně důležité pro blahobyt celého Egypta.

Svatostánky slunečního boha však nalezneme i v jiných egyptských městech jako jsou Théb, Memfis nebo Héliopole a nejméně jeden posvátný okrsek byl zřízen také v Núbii a Sýrii.⁴¹ V Karnaku nechal Achnaton vybudovat úchvatné stavby, jenž měly být věčné jako nebe a zářící jako slunce. Na východním okraji byly postaveny svatostánky zasvěcené Atonovi. „Jednalo se o čtyři chrámy se zvláštními jmény: Sluneční kotouč je nalezen (Gempaaton), Sídlo nebeského kamene (Hutbenben), jenž je ve slunečním kotouči, který je nalezen, Mocné jsou chrámy slunečního kotouče navěky (Revedžemenu-en-Aton-er-neheh), jehož fresky zobrazovaly krále s celým dvorem, přistupujícího k obětním stolům, na nichž ležel chléb, víno a drůbež, zatímco služebníci s jásotem zdravili krále a sluneční kotouč. Výzdoba posledního chrámu nazvaného Velebeny jsou chrámy slunečního kotouče navěky (Tenimenu-en-Aton-er-neheh) představovala každodenní život v královském paláci.“⁴² V těchto nově postavených chrámech nalezneme Atonovo jméno zasazeno do kartuší, jakými byla zaznamenávána jména faraónů, a tím povýšení na krále bohů a ztotožnění s faraónem.⁴³

3.4. Achnatonovy změny po nástupu na trůn

Amenhotep IV. nastoupil na trůn v patnácti letech roku 1352 př.n.l. Korunovační obřad se odehrával ve městě Hermonthis, nedaleko Théb. Hermonthis byla protějškem slunečního města v severní části země, a tak se korunovace stala událostí, jíž mladý panovník vzdal první velkou poctu starodávnému kultu slunečního božstva.

⁴¹.Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s 128-132.

⁴² Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 48-49.

⁴³.Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s 45-51.

Na počátku královy vlády ještě nedochází k otevřeným neshodám mezi stávajícími tradicemi. V chrámu Sesebi v Súdánu je Achnaton zobrazen v postojích typických pro všechny vládce Egypta a ve společnosti různých bohů. Mladý faraón již od počátku udržoval úzké náboženské i politické vztahy s Héliopoli a neboť Thébám moc nedůvěřoval, činil vše, aby si zajistil podporu heliopolského společenství. Dokonce vyhradil sokolímu bohu Harachtejovi, Horovi zemi světla, privilegované postavení. Na základě všech těchto důkazů lze tvrdit, že Atonův kult má svůj původ v Héliopoli. Sluneční kotouč, ztělesnění boha Atona, se stal pramenem světla, a tím i veškerého života. Paprsky, které jsou zakončeny lidskýma rukama, drží kříž života, anch. Sluneční symbolika je zaměřena především na akt obětování a darování, čímž je vlastně pokračováním tradiční heliopolské filozofie. Achnaton se nespokojil pouze s tím, že za místo korunovace si zvolil Héliopoli, ale zároveň přijal poněkud neobvyklý titul „prvního proroka boha Reharachteje, který se raduje v zemi světla pod svým jménem Šu, jenž jest Aton“. Amenhotep IV. se stal veleknězem slunečního božstva a na jeho počest dal v Karnaku vystavět úchvatné stavby. Bohu Amonu však nevyhlásil válku a nevedl ani teologický spor s jeho kněžími. Přeměnil jen Karnak na chrám boha Atona, Amon však zůstal i nadále jeho pánem. Svatostánky vystavěné na Atonovu počest se nacházely na východním okraji Karnaku a byl v nich poprvé zobrazen sluneční kotouč s paprsky zakončenými lidskýma rukama.

V těchto prvních letech svého kralování, krom postavení pozemských příbytků pro nového boha slunce, zavedl také netradiční způsob uměleckého vyjádření, který by podtrhl význam nového náboženského směru, vycházejícího především z prastarých náboženských tradic Héliopole, přizpůsobených ovšem potřebám nového kultu. Nová zvláštní symbolika znázorňuje krále jako Atona, stvořitele světa v jedné osobě.⁴⁴

3.5.Slavnost faraónova znovuzrození

Již ve čtvrtém roce Achnatonovy vlády byl Atonův kult značně rozšířen. Egyptská města Atona uctívala jako hlavního boha a nosila mu řadu obětí od vzácných kovů, přes látky, oleje až k vínu a masu. Bylo postaveno mnoho nových chrámů, které

⁴⁴Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s.45-51.

odváděli povinnou daň, aby byl kult nového krále bohů zabezpečován s patřičnou důstojností.⁴⁵

Achnaton se ve své náboženské politice nehodlal dělit o moc, a proto bylo jeho hlavním cílem zbavit amonovy kněží řízení světských statků a obnovit tak normální řád věcí a tím ukázat, že je jediným pánem Egypta.⁴⁶ Už ve čtvrtém roce vlády uspořádal magický rituál, heb-sed, kterým se obnovovala králova moc. Není příliš věrohodná domněnka, že by mladý faraón již po tak krátké době potřeboval tělesně nebo duševně načerpat síly, a proto se všeobecně předpokládá, že chtěl posílit svou božskou moc a povzbudit svůj tvořivý potenciál, protože s největší pravděpodobností už zahájil počáteční kroky ke své náboženské reformě. Slavnost se odehrávala v chrámu nazvaném „Aton byl nalezen“ nacházejícím se ve východní části Karnaku a potvrzovala nejenom královu korunovací stvrzující jeho všemohoucnost, ale zdůrazňovala i význam královského páru. Během slavnosti se dostavil do Théb celý egyptský panteon, přičemž byla každému bohu vyhrazena svatyně, k níž vedlo schodiště, a po kterém král ke každému z nich vystoupil a vzdal po řadě poctu každému ze svých nadpozemských hostí, kteří mu na oplátku věnovali svou božskou energii. Královský pár získal nadpřirozenou magickou moc, která obnovila jejich životní sílu a otevřela tak cestu k velkolepým činům.⁴⁷

3.6. Atonův obzor

3.6.1. Achetaton

Ještě téhož roku král objevil místo pro stavbu budoucího posvátného Atonova města. Leželo asi 320 km na jih od Memfidy, správního centra země, a 400 km na sever od Théb, náboženského a ekonomického centra, na pravém břehu Nilu. Obě tyto metropole mělo předčít nejenom svou slávou, ale i krásou. Vybrané místo bylo politicky neutrální, neboť leželo v polovině cesty mezi oběma metropolemi, a tak v sobě mohlo spojit jejich administrativní a ekonomickou řídicí funkci. Naproti, na východní břehu, se rozkládalo posvátné město boha Thovta, Hermopolis, zasvěcené měsíci, a tak obě města ležící na protilehlých březích řeky znázorňovala jednotu vesmíru. Postavení nového

⁴⁵ Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 52.

⁴⁶ Ch. Jacq: Egypt velkých faraónů: historie a legenda. s. 216.

⁴⁷ J. Gohary: Akhetaton's Sed-festival at Katnak. s. 29-35.

hlavního města zasvěceného Atonovi se stalo nejdůležitějším cílem Achnatonovy vlády. Do výstavby putovala značná část státních příjmů, a proto musela být také pozměněna hospodářská politika státu. V pátém roce už pokračovaly stavební práce rychlým tempem dopředu a začaly vyrůstat chrámy, paláce i soukromé domy.⁴⁸

Hranice nového hlavního města byly vymezeny hraničními stélami, z nichž se dovídáme odhalující informace o výběru lokality pro nové královské město. Třináctého dne osmého měsíce šestého roku vlády vyrazil Achnaton na svém zlatém voze na sever, aby určil hranice posvátného města a po oběti bohům se vydal zpátky na jih, kde hranici určil sám Aton, když prvními ranními paprsky zastavil panovníkův vůz. Takto vytýčil hranice i na východě a západě a přísahal, že on ani jeho manželka nepřekročí hraniční stély.⁴⁹

Hraničních stél máme zdokumentováno celkem patnáct. Jako první byla na západním břehu objevena, francouzským cestovatelem Claudem Sicardem, stéla dnes známá jako A. Na východním břehu byla vztyčená stéla U, které si všiml o více než století později anglický obchodník Charles Hartus, ale až Karl R. Lepsius významné nápisy, které stély nesly publikoval. Na těchto stélách vytesaných do skal je zaznamenáno prakticky všechno, co víme o založení Achetatonu a důvodech, proč Achnaton opustil Théby. Podle obsahu můžeme stély rozdělit do dvou skupin a to na ty, které nesou text známý jako starší prohlášení z pátého roku vlády, patří sem stéla M, X a K, a pak na ty, které jsou datovány do šestého roku, s jedním nebo dvěma doplňujícími texty datovanými do osmého roku vlády, které v podstatě potvrzují a rozvádějí předchozí prohlášení a zde řadíme stély A, B, F, J, N, P, Q, R, S, U a V.⁵⁰

V prvním stadiu výstavby, po určení severní a jižní hraniční stély, byl na ose těchto dvou bodů vybudován posvátný háj, budoucí Malý Atonův chrám, s malým palácem, jenž se stal Královským domem. Na severu byl umístěn druhý chrám, budoucí Velký Atonův chrám a Severní palác, stejně jako na jihu Jižní palác. V druhém stadiu byly jednoduché svatyně nahrazeny kamennými svatostánky a ve třetím stadiu byly zvednuty další stély, které definitivně vymezily hranice na druhém břehu Nilu a v poušti. Město, jenž dostalo název Achetaton (obr.7), „obzor Atonův“, se rozprostíralo na ploše větší dvou seti čtverečních kilometrů a obývalo jej kolem 20 000 až 50 000

⁴⁸ W. J. Murnane: Text from the Amarna period in Egypt. s. 7-8.

⁴⁹ D. C. Fobes: Amarna letters. s. 66.

⁵⁰ W. J. Murnane and Ch. C. Van Siclen: The boundary steale of Akhenaten. s. 1-3.

obyvatel. Z trosek, které se dochovaly můžeme určit několik důležitých částí tohoto velkolepého města.

Patří mezi ně například Severní město, jenž bylo samostatným areálem rozléhajícím se na severní části lokality. Vyskytoval se zde administrativní komplex dvorů a skladů ze sušených cihel a také velké rodinné vily městské elity. Tyto stavby lemují severní část pusté, ale přesto působivé Královské cesty, která spojovala Severní město s městem Centrálním. Na západní straně města stál kdysi Severní říční palác, věžovitá stavba čtvercového půdorysu zdobená zobrazeními královské rodiny, který byl podle Kempa „hlavní královskou rezidencí v Amarně“.

Dalším samostatným článkem města byl Severní palác, který byl vybudován na odlehlém místě jižně od Velké rampy u Královské cesty. Palác je proslaven krásnými nástěnnými malbami zobrazujícími život v bažinách. Byl to příbytek královy vedlejší manželky Kije a později královy dcery Meritaton.

Rezidenční čtvrtí města bylo Severní předměstí, které se rozrůstalo až do konečného opuštění Amarny. Proto jeho uspořádání není tak pravidelné jako u úřednických čtvrtí a až na pár pozoruhodných výjimek jsou domy menší, hustěji seskupované a ne tak reprezentativní jako na Jižním předměstí. Vily typické pro tuto část měly střeženou bránu, jenž tvořila vchod do přízemí. Na konci vstupní haly byla domácí kaple zasvěcená amarnské triádě – Atonovi, králi a královně a za ní se rozprostíraly zahrady. Vpravo se nacházel dvorek a obytné části jako veranda, vestibul, ústřední místnost, severní a západní lodžie a místnost pro ženy. V domě se dále nacházelo několik ložnic a spižíren, koupelen a toalet. Součástí bylo také několik pomocných budov jako byty pro služebnictvo, kuchyně, sýpky, psince a stáje.

Za starověké správní srdce Achetatonu je dnes pokládáno Centrální město, které bylo ve starověku známé jako Ostrov Atonových význačných jubilejí. Mělo pravoúhlé uspořádání a jednotlivé bloky byly umístěny s ohledem na svou funkci a odděleny rovnými ulicemi. Nejdůležitější stavbou Centrálního města byl Velký palác, který se nacházel v konečném úseku Královské cesty u vody. V těchto prostorách bez střechy přijímal faraón cizí vyslance. Ve stejné části města se nacházela i králova rezidence – Králův dům skládající se z paláce, dvora a skladů, jenž byl mostem propojen s Velkým palácem. Zde se pravděpodobně nacházelo i „okno zjevování se“, odkud obdarovával král své věrné dary ze zlata, jenž měly symbolizovat božské sluneční světlo. Paláci i

dalším institucím sloužil řetězec skladů ze sušených cihel, ubytovna velitele policie Mahua, kanceláře, včetně Domu života a slavné Kanceláře záznamů, a sektor vymezený pro společnou ložnici. Na protilehlé straně Královské cesty než byl postaven Velký palác ležel obrovský Velký Atonův chrám s dvěma svatyněmi: Gemetpaaton (Aton je nalezen) a Hutbenben (Svatyně benzenu). Byl 229 metrů široký a 730 metrů dlouhý a stal se centrem Atonova kultu. Pro Dolní i Horní Egypt zde bylo rozmístěno 365 oltářů, na které byly denně přinášeny oběti, které byly poté, co se bůh nasytil, rozděleny mezi kněží a lid. Soukromé osoby chrámu občas darovaly kultovní výbavu, například rituální nádoby a podobně. Asi půl kilometru jižně od Velkého Atonova chrámu se nacházel ještě Malý Atonův chrám⁵¹, který byl některými badateli přirovnáván ke starým královským zádušním chrámům, kde se kult panovníka pěstoval před jeho smrtí i po ní.

Za rezidenční čtvrť můžeme považovat i Jižní předměstí, které mělo stejně jako předměstí Severní velké domy s obezděnými zahradami a kamennými zárubněmi nesoucími jméno a hlavní tituly majitelů domů. Bylo o něco starší než Severní předměstí a je zde patrné vyšší společenské postavení obyvatel. Nacházely se zde vily mnohých známých osobností. Mezi nejslavnější patřila vila Thutmose, sochaře, jehož dům sloužil zároveň jako ateliér, a ve kterém byla objevena roku 1912 slavná jednooká bytisa Nefertiti, dnes vystavená v Berlíně.

Takzvaný Říční chrám blízko dnešní vesnice Hagg Kandíl byl dlouhá léta považován za důkaz nepřetržitého osídlení lokality od 18. až do 26. dynastie, čili i několik století poté, co bylo kacířské město oficiálně opuštěno. Dnes se spíše přiklání k názoru, že jde ve skutečnosti o pozní stavbu, na niž byly použity kameny z Amarny.

Velký chrám z amarnské doby byl objeven i nedaleko dnešního sídliště el-Amíríja. Rozvaliny Kóm en-Namy byly obklopeny zahradami a řadou pomocných budov, avšak jméno vlastníka dodnes neznáme.

Maru-Aton je starověký název komplexu staveb zahrnující řadu svatyní, zahrad s malým jezírkem a slunečních oltářů, tzv. altánů, přidělených královským ženám, který dnes však z Amarny zcela zmizel pod obdělávanou půdou. Dlažby tohoto komplexu zdobily převážně výjevy z mokřin

V pouštních oblastech na východ od města se nám dochovala řada památek jako jsou pouštní oltáře, dělnická vesnice nebo kamenná vesnice, které byly propojeny sítí

⁵¹ Sídlo atona v Achetatonu.

stále viditelných stezek z amarnské doby. Ty sloužili starověké policii, která měla chránit obyvatele před pouštními bandity a dalšími nežádoucími živly.⁵²

Z nového hlavního města vedlo několik cest, z nichž jedna směřovala k nekropoli tvořené podzemními prostorami, kde měl být král a velmožové jednou pohřbeni. Smrt zůstala důležitou součástí každodenního života Egyptanů, a proto byl Achetaton stejně jako jiná města propojen s „příbytky věčnosti“.⁵³ Kupodivu zde však nebyla nalezena žádná vymezená pohřebiště pro nižší třídy, ale jen pro Achnatonové hodnostáře, kteří si své příbytky věčnosti nechali vytesat do skal východně od města. Výzdoba, již byly zkrášleny hrobky odrážela důležitost svých majitelů. Zajímavé je, že většina z amarnských zádušních kaplí nebyla nikdy použita a ještě zajímavější, že ani jedna z kaplí nebyla dokončena.⁵⁴

Město bylo z velké části dokončeno v devátém roce Achnatonovy vlády a jeho rozloha uvedená na hraničních stélách činila asi sto kilometrů čtverečních. Přístup k městu by nepřetržitě hlídán a pohotovostní jednotky byly ve dne v noci připraveny k okamžitému zásahu.⁵⁵

3.6.2. Život ve městě slunečního obzoru

Běžný život v Achetatonu byl rovnoměrně rozdělen rituály konanými na Atonovu počest. Král, královna i jejich dcery vyjížděli den co den ze svého paláce, aby se zúčastnili obřadů v Atonově Velkém chrámu. Obyvatelé města tak měli příležitost mnohokrát spatřit své panovníky na nádherném voze zářícím jako slunce. Jízda do chrámu měla rituální charakter, neboť poskytovala královskému páru příležitost stavět okázale na odiv posvátnou manželskou jednotu, které Aton žehnal svými paprsky. Egyptané pokládali Achnatona a Nefertiti za pozemské vtělení božských bytostí, jež mohli oslavovat v jejich viditelné podobě. Královské procesí tak přibližovalo Atonův kult všem občanům Města slunečního obzoru. Po skončení posvátných obřadů se královský pár vracel do paláce, kde Achnaton přijímal návštěvy a osobně projednával důležité otázky egyptské samosprávy se svými hlavními spolupracovníky. Stýkal se i s prostými lidmi, s nimiž se dával do řeči, když vycházel z paláce, a kteří tak měli

⁵² C.N.Reeves: Achnaton: falešný egyptský prorok. s.119-127.

⁵³ Ch. Jacq: Egypt velkých faraónů: historie a legenda. s.221.

⁵⁴ C.N.Reeves: Achnaton: falešný egyptský prorok. s.132-133.

⁵⁵ Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 98.

možnost naslouchat jeho slovům, jejichž hlavním námětem byla Atonova zářivá podoba a život, který všem daroval. Častokrát se lidem zjevoval na krytém balkóně, umístěném nad zvýšeným průchodem, vedoucím z paláce k veřejným budovám, odkud rozdával náhrdelníky ze zlata, jako odměny úředníkům, kteří si získaly zásluhy o Egypt. To můžeme spatřit i na výjevu v hrobce jednoho z vysokých dvorských hodnostářů, Ajeho. Tyto radostné scény mají nejen protokolární charakter, ale i kultovní, neboť zlato seslalo samo božské slunce, aby vyjadřovalo odraz jeho božské záře. Achnaton byl tak ve své funkci ztotožněn s touto tvořivou silou, která dávala všem život v malém kousku kovu, v němž se skrývalo slunce.

Nedílnou součástí Achetatonu byly kultovní obřady, veřejné i soukromé audience udělované králem a oficiální oslavy, jimiž se král sbližoval se svými poddanými, přestože byl neustále obklopen svou osobní gardou. Stejně jako v ostatních městech žili i v Achetatonu chrámoví služebníci, umělci, kupci i nádeníci, jejichž dny vyplňovala pilná, někdy až vyčerpávající práce, avšak s docela velkým počtem volných dní. Tradiční slavnosti byly nahrazeny oslavami královského páru. V palácové jídelně byly podávány rozličné pokrmy za doprovodu tiché hudby harfy a lyry. Móda zůstala stejná: šaty vyrobené z velmi jemného, téměř průhledného, lnu zdůrazňující všechny žádoucí křivky doplněné pásky s třásněmi, šperky a parukami.

Nedochoval se žádný důkaz, který by svědčil o vzpouře proti faraonově autoritě a z toho můžeme vyvozovat, že byl Aton uctíván v míru a pohodě a obyvatelé Achetatonu vedli poklidný život, který se s výjimkou obřadů konaných na počest božského slunce, přinášejícího denně život, v ničem nelišil od jejich předešlého života v Thébách.

3.6.3. Pohřby

Zdá se, že se Amenhotep IV. na samém počátku své vlády domníval, že Théby úspěšně přemění na Atonův obzor a pravděpodobně taky plánoval, že se nechá pohřbít v Údolí králů, nedaleko svého otce Amenhotepa III. Za tento původní hrob je dnes považována nedokončená hrobka WV 25, anebo WV 23, kterou později využil pro svůj královský pohřeb Aje. Po založení nového hlavního města si faraon nechal vytesat i nový hrob, který je umístěn ve svahu Vádí Abú Hasa el-Bahrí hluboko ve východních útesech. Ačkoli nebyl nikdy dokončen, lze předpokládat, že se měl skládat z jediné přímé chodby se dvěma postraními schodišti a skluzem pro snazší dopravu sarkofágu.

V souladu se svými přísliby z hraničních stél nechal král připravit v okolních útesech řadu samostatných míst posledního odpočinku pro členy královské rodiny a později nechal vytesat i další komory na severní straně vstupní chodby královské hrobky, přímo nad kamenným schodištěm před ochranou šachtou. Královská hrobka byla koncipována jako zdroj energie nového náboženství, proto měla obrovský význam pro veškerý život v Amarně.

Po přestěhování do Amarny byly zrušeny všechny zvířecí kultury. Navzdory tomu se od počátku těšil jeden tvor, díky svému spojení se sluncem, oficiální přízni. Byl jím býk Mnevis, vtělení boha stvořitele Atuma, o kterém se archeologové domnívají, že byl za života ustájen v Severním paláci a po smrti pohřben ve východních útesech nového hlavního města.

Kromě náhodných příležitostných pohřbů uvnitř hranic města nebyla kupodivu nikde objevena žádná zmínka o pohřebišti pro nižší třídy. Pendlebury se domnívá, že by jsme jejich hrobky měli hledat na západním břehu, neboť právě západní poušť byla pro nespočetné předchozí generace místem posledního odpočinku. Stejně pravděpodobné ale je, že si lidé nestačili v novém městě vytvořit opravdový pocit něčeho trvalého a stálého, a tak i nadále udržovali těsné vztahy s domovskými městy, kde se nechávali pohřbívat do hrobů mezi své předky.

Mnoho nekrálovských hrobek vytesaných východně od města patří Achnatonovým vysokým hodnostářům. Můžeme je rozdělit na Severní hrobky, jichž je celkem pět a dvacet, a které byly zřejmě určeny pro královny nejbližší rádce a nejoblíbenější spolupracovníky. A Jižní hrobky, kterých je osmnáct a jenž byly připraveny pro výkoné a administrativní síly u dvora. Nejúchvatnější ze Severních hrobek patřily Hujovi, Merirerovi I. a Panehsejovi a z Jižních pak Agovi a Mahrovi. Zobrazení zemřelého před tradičními podsvětními božstvy byly nahrazeny obrazy krále a jeho královny přinášejících hojné obětiny Atonovi a odměňujících z „okna zjevování se“ své hlavní hodnostáře za loajalitu zlatými šperky a jinými dary.

Hrobky měli velmi podobné uspřádání s hrobkami ostatními z 18. dynastie v Thébách. „Z nádvoří vedou dveře do velké síně, jejíž střechu někdy podpírají „papyrusové“ sloupy vytesané v rostlé skále. Dalším znakem je pohřební komora se sochou majitele hrobky, dosažitelná buď přímo ze síně, nebo přes chodbu a předsíň.

Poloha pohřební šachty se mění, nejčastěji však bývá v podleze síně.“⁵⁶Rozsah i kvalita výzdoby odrážejí významnost majitelů.

Většina z amarnských zádušních kaplí zůstala zřejmě nepoužita, ale co je zajímavější žádná z nich nebyla dokončena, což by mohlo potvrzovat selhání amarnského režimu a jeho konečné zhroucení.⁵⁷

3.7 Politika na egyptském dvoře

Král neměl příležitost provést v egyptské správě nějaké převratné změny, neboť potřeboval jistý čas, aby mohl obměnit stávající aparát a nezpůsobit tím jeho zhroucení. Úřady musely i nadále fungovat, písaři kontrolovat správné odvádění daní a podobně.

Řízení státního hospodářství zůstalo v amarnské době stejné jako v dobách předchozích a i řada vysokých úředníků se udržela svá postavení. Patří mezi ně například Ipi, místodržitel v Memfidě, Bek, představený sochařů a královských staveb v Amarně nebo Ramose, správce Egypta. Nositeli nejvyšší moci po faraónovi byli dva vezírové. Vezír Horního Egypta Ramose zastával svou funkci už za vlády Amenhotepa III. Byl pozoruhodným myslitelem s širokým rozhledem a při výkonu své funkce prokázal mimořádné schopnosti. S králem se setkával každý den a předkládal mu podrobnou zprávu o své práci. Druhý vezír, Nacht, sídlící v jižní čtvrti Amarny, Ramosemu pomáhal nebo ho nahrazoval když nebyl přítomen. Oba vezírové byli schopnými královskými úředníky, jejichž úkolem bylo zajistit blahobyt obyvatelům hlavního města. Mezi své nejbližší spolupracovníky si faraón vybíral své osobní přátele nebo vysoce postavené dvořany, kterým nabídl úřad kvůli jejich schopnostem. Z jmen, jenž se nám dochovala, můžeme zmínit velekněze Merireho, který dohlížel na řádný průběh náboženských obřadů ve Velkém chrámu, Hatiaje, představeného královských staveb a královského architekta, předáka dělníků Maanachtutefa, sochaře Thutmose, strážce královské pečeti, představeného písařů a prvního dvořana Amose, Parennefera, číšníka Jeho Veličenstva, královského vozataje Ranefera, který pečoval o královy koně, dvorního lékaře Pentu, jenž měl titul prvního služebníka slunečního kotouče nebo velitele vrchní armády Maju. Řada bývalých úředníků byla zbavena moci a na jejich

⁵⁶ C.N.Reeves: Achnaton:falešný egyptský prorok. s 133.

⁵⁷ C.N.Reeves: Achnaton:falešný egyptský prorok. s 127-133.

místa byli dosazeni noví stoupenci. Německý egyptolog Kees se domnívá, že si faraón své služebníky vybíral i z nižších vrstev.

V amarnské době se značně rozšířil hovorový jazyk a to na úkor jazyka klasického, kterým se mluvilo v Thébách. Mezi slovní zásobou nalezneme řadu nelogismů přenesených do Amarny z Asie jako důkazy kosmopolitního ovzduší, jenž vládlo v egyptském hlavním městě.⁵⁸

Achnaton se stal duchovním vůdcem, který se svým učením rád seznamoval každého, kdo chtěl naslouchat. Schopnost pochopit realistickou podstatu Atonova bytí se stala hlavním kritériem, pro získání funkce v některém ze státních úřadů. Faraon hledal lidi, kteří by mohli jeho učení aplikovat i na tu nejběžnější lidskou činnost. Při výběru vhodných uchazečů se král neřídil na jejich původ ani na příslušnost k určité společenské třídě. Uchazeče si nejprve vyslechl, utvořil si svůj vlastní názor a až pak se rozhodl. To, že to nebylo rozhodnutí vždy správné, nám dokazují příklady některých úředníků, kteří buďto neměli žádné zkušenosti nebo se těšili z rychle nabytého bohatství a na plnění povinností poněkud pozapomínali. U Achnatonova dvora byl počet bývalých thébských hodnostářů a králem nově vybraných úředníků relativně vyvážený. Dosud však není úplně jasné, zda-li mezi vysoké státní úředníky patřili i cizinci, jako Syřané, Babyloňané nebo Mykéňané, s jejichž zemnění Egypt udržoval čilé hospodářské styky.⁵⁹

Dlouho se držel názor, že se Achnaton vyhýbal jakýmkoli válečným konfliktům. Ve skutečnosti byl však velitelem silné, dobře organizované armády, v jejichž řadách sloužili i Syřané, Núbijci a Libyjci. Vojáci zaujímali ve společnosti významná postavení a měli řadu výhod. Není divu, že se tak dostali do přímého konfliktu s tradičně vysoce postavenými společenskými třídami jako byli písaři a správci. K moci se však armáda nedostala a stejně jako za dob předchozích vládců musela přísahat věrnost a poslušnost králi a svým nadřízeným. Achetaton měl i svou policii, která zajišťovala bezpečnost a to především v pouštních oblastech, které ohrožovaly skupiny beduínů živícími se loupežemi. Vrchním velitelem byl Mahu, o jehož zásluhách se dozvídáme z jeho hrobky. O bezpečnost města se také starali městské strážce a ochranné hlídky, které prověřovaly všechny cizince chtějící se usadit ve městě.⁶⁰

⁵⁸ Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 149-56.

⁵⁹ D.C. Forbes: Amarna letters. s. 67.

⁶⁰ Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 88-91.

3.8. Vymazání existence ostatních bohů

V devátém roce získal Aton další jméno: „Žijící Re, vládce Země světla, jenž ji naplňuje jasem jako Re, otec, zjevující se jako Aton.“ Zmínky o slunečním bohu se sokolí hlavou Harachtejovi i o Šuovi, oživujícím božském dechu, zmizely a pouze Re zůstal po Atonově boku až do konce Achnatonovy vlády. Aton se stal královským a božským otcem a přivlastnil si veškerou tvořivou moc boha Rea. Ochraňoval faraona a den co den obnovoval jeho životní sílu. Po tomto rituálním aktu vydal král rozkaz ke zničení všech Amonových soch a jeho zobrazení a k odstranění všech jmen bohů, aby vytvořil Atonovi kultovní prázdnotu, a tím se stal jediným pánem světa. Nalezneme však řadu příkladů, kdy jména starých bohů nebyla pečlivě odstraněna. Uvést můžeme například památky ve Fajjúmu, které náboženským čistkám unikly úplně, ale i v jiných krajích a městečkách byla jména starých božstev ponechána nedotčena. Tradiční náboženská symbolika ničena nebyla a ani její používání nebylo nezákonné, a tak řada Egypťanů věřila v bohy svých předků aniž by byli nějak stíháni. Podle všeho se jednalo o rituální skutek, který vycházel z požadavků Achnatonova slunečního programu a stal se základem celé Achnatonovy vlády.⁶¹

3.9. Umění amarnského období

Výrazné umění, jež se zrodilo a rozvíjelo během amarnského období, představuje jediný známý přelom v tradičních formách egyptského umění, kdy se umělci vymanili z náboženských konvencí dřívějších období, které byly znovu nastoleny v postamrské éře.

Umělci kladli velký důraz na radost a krásu přírody a často zobrazovali zvířata, svobodně žijící ve zvířecím ráji, kde stále existovala příroda neposkvrněná člověkem. Motivy mnohdy zahrnovaly ptáky, zvířata a rostliny reprezentující hojnost krajiny a svázané lidské zajatce symbolizující královu převahu nad jeho cizími nepřáteli. Amarnský naturalismus se stal základem uměleckého vyjádření, zformovaným samotným faraónem. Vyjadřoval radost ze všeho živého, což bylo výrazné téma této víry. Umění se zdá být důležitou součástí atonistické propagandy a chrámové i hrobové sochy a reliéfy kladly bezprecedentní důraz na vztah mezi králem a jeho rodinou, kteří

⁶¹Ch. JACQ: Nefertiti a Achnaton. s. 83-87.

vyjadřují Atonovi svou vděčnost za poskytnutá dobrodíní. Umění slouží náboženské propagandě jako nikdy předtím.

Královská rodina přijímá na mnoha výjevech sluneční jas, to znamená život sesílaný z nebe, a celému lidstvu předává jeho blahodárný vliv. Mnohokrát se střetáváme s vyobrazením krále a královny v okně zjevování se, jak obdarovávají své služebníky zlatými šperky. Jde zde především o symbolický čin, jímž se člověk, který pochopil Atonovo učení, stává, stejně jako sám král, součástí reality stvořené bohem. Je to poprvé v dějinách Egypta, kdy se setkáváme s realistickými scénami z rodinného života. Král je například zobrazen, jak si hraje s dcerami nebo je líbá, chová královnu na klíně, nebo jak společně, oba nazí, přijímají dvorského hodnostáře a jeho manželku.⁶²

Nejpozoruhodnější odchylkou od tradičního umění je však důraz, který byl kladen na abnormální vzhled krále⁶³. Achnaton bývá vyobrazován s úzkým protáhlým obličejem a šikmými očima, protaženou hlavou a zdeformovaným tělem jenž se vyznačovalo protáhlým krkem, širokými boky a stehny a výraznými prsy. Jeho fyzická podoba dosahovala ke konci jeho vlády až karikaturních rysů. Brzy se však tento styl stal přijímanou normou nejen pro zobrazování krále, ale i pro členy královské rodiny a dokonce pro dvořany a personál, který s ním nebyl v žádném příbuzenském vztahu.

O této umělecké formě se hodně diskutovalo, protože tělo krále ani většiny členů jeho rodiny nebylo nalezeno, a tak není možné říci, zda tato podoba naznačuje to, že trpěl nějakou nemocí jako třeba poruchou štítné žlázy, nebo zda jednoduše vyjadřují jeho úlohu pozemského prostředníka boha a symbolizují jak mužské, tak i ženské vlastnosti stvoření. Tento problém by nám možná mohl pomoci vysvětlit jeden důležitý artefakt, sádrová pohřební maska, objevená v Amarně, která pravděpodobně představuje skutečnou Achnatonovu podobu. Králův obličej s klidnými a jemnými rysy, bez známek jakékoli deformace, patřící normálnímu zdravému člověku, by mohl být důkazem, jenž by prokazoval, že se král dával znetvořenými rysy zobrazovat dobrovolně. Artur Weigall se domnívá, že byl amarnský styl částečným návratem k archaickému období, kdy znetvoření, která nás tak zarážejí, jsou amarnskou adaptací střízlivého, někdy až geometrického stylu Staré říše. Bůh Aton byl považován za otce i matku všech lidí a

⁶² Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s.160-165.

⁶³ V tradičním umění byli králové a vysocí hodnostáři vždy zobrazováni v idealizované, dokonalé podobě.

Achnaton, jeho pozemský zástupce, musel být proto zobrazován jako asexuální bytost, kterou představují právě podivné kolosy v Karnaku.

Achnaton ctil základní pravidla egyptského umění a neměl v úmyslu provádět žádnou revoluci, ale pouze vytvořit nový umělecký směr, který by odpovídal duchu jeho doby.⁶⁴

3.10. Válečné konflikty

Přibližně ve dvanáctém roce Achnatonovy vlády se uskutečnila vojenská akce v Núbii, která tvrdě potlačila vzpouru tamních kmenů.

Na severovýchodě, kde byly asijské země pod egyptskou kontrolou jen částečně, však došlo k převratným změnám. O událostech, odehrávajících se mezi jednotlivými zeměmi, se dozvídáme z tzv. amarnské korespondence, hliněných tabulek psaných klínovým písmem, které tvořily diplomatickou korespondenci egyptského krále s cizími panovníky a díky níž můžeme poznat samu podstatu egyptské diplomacie v tomto neklidném období a lépe porozumět událostem, které dovršili zkázu Achnatonova životního díla.

Ctižádostivý chetitský král Šuppiluliumaš se rozhodl podlomit dlouholetou egyptskou nadvládu, a tak nastolil pořádek ve svých provinciích, kde si podmanil kmeny stavící se mu na odpor a vybudoval silnou armádu s kvalitním vedením. Poté rozšířil svou sféru vlivu i na Mítrami a podnítil nepokoje v Sýrii a Fénicii. Achnaton však nechtěl tento konflikt řešit válečnou cestou, a tak uzavřel s Chetity oboustranný mír. To hluboce zklamalo babylónského krále, který se tak zanedlouho poté stal chetitským spojencem. Achnaton si nepřál, aby zbraně, které měl k dispozici, byly přímo využity a domníval se, že výhružné dopisy stačí k tomu, aby se jeho nepřátele zalekli. Navíc byl přesvědčen, že když bude jeho mírová politika stát na pevných základech, bude dlouhodobě přinášet kladné výsledky, na rozdíl od ozbrojených konfliktů, které by celou situaci jen zhoršili.

Achnaton kladl na první místo duchovní zájmy. Proto se nejprve snažil položit základy nové víry a intriky, kterými jeho předchůdci snižovali nebezpečí vzpoury, opomíjel. Síť svých špehů nekontroloval a tak měl mnohdy neúplné nebo zkreslené informace. „Podle názoru Alexandra Moreta chtěl Achnaton uctívat takového boha

⁶⁴R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s. 235-237.

slunce, který by se stal náboženským pojítkem mezi Egypťany a ostatními národy. Uvědomoval si, že agresivní, nacionalistický a bojovný bůh by v případě vítězství Egypťanů zůstal bohem ryze egyptským, zatímco mírumilovný a tolerantní bůh si mohl získat lásku všech lidí a zamezit tak zbytečným vojenským konfliktům. Z těchto důvodů, tvrdí Moret, se Achnaton rozhodl, že dá zbudovat tři velká města zasvěcená Atonovi. Jedno z nich bylo postaveno v Egyptě a další v Núbii. Polohu třetího města se zatím nepodařilo z jistotou určit. Přátelské vztahy mezi jednotlivými zeměmi měli být navázány samotným slunečním bohem, ne zbraněmi ani bohatými dary.⁶⁵

Byblos byl ztracen, říše Mitrami přestala existovat, Sýrie byla připojena k chetitské říši a Palestinou se proháněly tlupy lupičů. Achnaton nebyl osobně zodpovědný za úpadek egyptské moci, nedokázal mu však ani zabránit.⁶⁶

3.11. Poslední léta Achnatonovy vlády

V čtrnáctém roce se přihodilo na královském dvoře hned několik dramatických událostí, které značně poznamenaly královu vládu. Prvně vážně onemocněla a následovně zemřela princezna Maketaton a poté, podle některých egyptologů i sama Nefertiti. To je však pouhopouhá domněnka, neboť o posledních letech Nefertitina života koluje hned několik hypotéz. Podle jedné z nich, královna, zlomená žalem nad smrtí jedné nebo několika svých dcer, zemřela ve čtrnáctém roce Achnatonovy vlády v Severním paláci.

Pokud jde o události, které se odehrály v posledních dvou letech Achnatonovy vlády, stále tápeme v temnotách, neboť písemné prameny téměř neexistují.⁶⁷ Počátkem patnáctého roku vlády dosadil Achnaton na trůn jako svého spoluvládce muže jménem Smenchkare, o jehož původu, rodičích nebo příbuzných nemáme žádné zprávy. V rolích spoluvládce tvořili v politické rovině skutečný pár, v němž Achnaton představoval mužský prvek a jeho spoluvládce prvek ženský. Smenchkare získal přízvisko Achnatonův miláček a přijal jedno z Nefertitinych jmen, Nefernefruaton, které symbolicky vyjadřovalo úlohu zemřelé královny. Existuje však i hypotéza, podle níž Smenchkare nikdy neexistoval a někteří egyptologové vyvodili závěr, že Smenchkare nebyl nikdo jiný než Nefertiti, která se stala spoluvládkyní svého manžela. Redford a

⁶⁵Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 183.

⁶⁶Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 170-84.

⁶⁷Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 185-190.

další egyptologové považují tuto teorii za nepřijatelnou a přiklánějí se k hypotéze, že Achnaton zřejmě symbolicky převedl některé atributy zesnulé královny na svého spoluvládce, tak aby část Nefertitiny osobnosti mohla v souladu s teorií, kterou zdůrazňoval během celé své vlády a která se týkala prvotní oboupohlavnosti a božské podstaty královského páru, podílet i nadále na vládě.⁶⁸ Nejstarší dcera královského páru, Meritaton, nahradila svou matku v náboženských funkcích a není vyloučeno, že se stala Smenchkarovou ženou.

Podle Redforda zemřel Achnaton klidně, ve svém hlavním městě v létě roku 1359 př.n.l., ale o jeho smrti se nám, stejně jako o smrti královny Nefertiti, nedochovaly žádné zmínky.

Na trůn nastupuje mladý Tutanchaton, Živoucí obraz Atonův, který se už od počátku vlády snažil navrátit starý politický systém.⁶⁹

⁶⁸ W.J.Murnane: Text from the Amarna period in Egypt. s. 10-12.

⁶⁹ Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s. 190-196.

4. Nefertiti

Královna Nefertiti byla nejlivnější ženou starověkého světa. Hrdě se postavila po bok svému manželovi Achnatonovi a zaujala v nově vytvořeném kultu výjimečné postavení. Královna se stala jakousi ženskou protiváhou k novému státnímu božstvu a jako taková směla provozovat rituály až dosud vyhrazené pouze králi.⁷⁰

Původ královny není doposud úplně objasněn. Někteří se domnívají, že snad mohlo jít o dceru Amenhotepa III., nevlastní sestru Amenhotepa IV., která se stala díky sňatku se svým bratrem právoplatnou dědičkou trůnu. Jiní se přiklánějí k tezi, že pocházela z jednoho z mnoha set milostných poměrů Amenhotepa III. nebo snad byla dcerou jedné ze 127 asijských princezen, jež Amenhotep II. přivezl jako zajatkyňe ze svých dobovatelských výprav do Kanaánu a Sýrie a za svobodu vděčí své nesmírné kráse. Britský archeolog Cyril Aldred považuje Nefertiti za vznešenou Egyptanku, jež byla dcerou královského úředníka Aje, ale podle nejnovějších bádání je nejpravděpodobnější teorie, podle které je Nefertiti mitanská princezna, Taduchepa, zaprodaná vlastním otcem za ryzí zlato.⁷¹

Nefertitino jméno bývá často doplňováno přívlastkem Nefernefruaton, Jedinečná je dokonalost Atonova. Královninou povinností bylo proto ztělesňovat Atonovu dokonalost. Byla tou, jenž konejší Atona při odpočinku jemným hlasem a krásnými rukama potřásajícíma sístrem. Její rituální povinnosti ve městě slunečního obzoru nebyly bezvýznamné. Aktivně se podílela na mnohých obřadech, a některé z nich dokonce sama vedla. Pravděpodobně měla na starosti také svatyni zvanou Dům Atonova odpočinku a pod její pravomoc spadaly všechny kněžky. Na nápisu v Achnatonově hrobce se můžeme dočíst, že „sluneční kotouč vychází, aby zahrnul svojí přízní Nefertiti, a když zapadá, vzrůstá jeho láska k ní dvojnásobnou měrou“. O Nefertiti se můžeme dočíst i ve Velkém chvalozpěvu na Atona zaznamenaném na východní stěně Ajeho hrobky, kde je královna pasována do role ženy, která ztělesňuje ideje svého manžela a vtiskuje jim punc nesmrtelnosti. Královnina přítomnost měla magický vliv, neboť zvyšovala moc králových slov, dodávala jim punc pravdivosti a celý chvalozpěv tak měnila na souvislý tok myšlenek, jehož cílem bylo přinést lidstvu božské světlo. Nezastupitelné místo jí patřilo i ve vedení státu a bezesporu se na vládě i osobně podílela. Stejně jako jejímu manželovi, i jí náležel božský statut a ve své

⁷⁰ J. Tyldesley: Nefertiti. s.14-16.

⁷¹ P. Vandenberg: Nefertiti. s. 26-28.

posvátné funkci byla ztělesněním božské moci, panovnice Obou zemí, která stála vždy věrně po boku svého manžela, Jediného syna Reova. To, že Nefertiti byla považována za bohyni nám dokládají sochy v hlavním Atonově chrámu v Achetatonu, kde je královnin kamenný trup ozdoben kartušemi, do nichž je vepsáno Atonovo jméno. Pokud se jedná skutečně o kultovní sochy, pak představovaly Nefertiti jako bohyni, o jejíž přízeň lidé usilovali.

Mezi zvláštnosti amarnského umění patří fakt, že v rozích sarkofágů, ve kterých bávaly obvykle umístovány čtyři bohyně, se nyní ukládali sošky Nefertiti. Stručně řečeno královna spojovala ve své osobě všechny bohyně, které byly nedílnou součástí osiridovského posmrtného rituálu⁷². „Nefertiti je zároveň Isidou i Nefthydou, dvěma hlavními bohyněmi osiridovského kultu. Je také Hathorou, první bohyní slunečního mýtu. A podle našeho názoru je také bohyní Nefertiti, hlavní bohyní Atonova kultu, jehož střediskem se stala nová egyptská metropole.⁷³“

Smrt Nefertiti je stejně nejasná jako smrt jejího manžela Achnatona. O jejich posledních letech koluje mnoho hypotéz. Podle jedné z nich si Nefertiti uvědomila nebezpečí, do něhož se Egypt díky Achnatonově politice dostal, a tak, aby zachránila říši před naprostým úpadkem, navázala styky s Amonovými kněžími, kterým se ji podařilo přesvědčit o tom, jak Achnatonova politika Egyptu škodí. Rozhodla se proto žít nadále v ústraní a věnovat se výchově mladičkému Tutanchatonu, který by vrátil politický i náboženský systém po nástupu na trůn do starých kolejí. Jiná hypotéza předpokládá, že královna, která od počátku vlády disponovala značnými pravomocemi, usedla po smrti svého manžela sama na trůn jako vládnoucí faraón pod jménem Smenchkare. Až do své smrti dbala na důslednost zachování nové víry. Nejpravděpodobnější se však jeví teorie, kdy královna, zlomená žalem z úmrtí jedné nebo více dcer, zemřela ve čtrnáctém roce Achnatonovy vlády v severním Achetatonu, kam se přestěhovala kvůli špatnému zdravotnímu stavu. Když Nefertiti zemřela přešla starost o svatyni na její nejstarší dceru Meritaton.⁷⁴

⁷² Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s.125-127.

⁷³ Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s.127.

⁷⁴ Ch. Jacq: Nefertiti a Achnaton. s.186-190.

5. Státní náboženství po Achnatonově náboženské reformě

5.1. Návrat k pravověrnosti

Po skončení Achnatonovy vlády byl opět obnoven Amonův kult. Nebyl však již upřednostňován jako za dob panovníků 18.dynastie, ale dělil se o moc s Reem⁷⁵, Ptahem⁷⁶ a Sutechem⁷⁷. Tato čtveřice dohromady symbolizovala celost a úplnost. Byly také obnoveny zádušní kulty, přesto však se snížila jistota tradičně spojovaná s posmrtným životem a začala být zpochybňována jeho platnost. Královským pohřebním místem zůstaly po celou Novou říši Théby, i když značná aktivita byla vyvíjena i v Sakkáře, neboť za vlády Tutanchamona byla vybrána jako hlavní pohřebiště pro nekrálovské pohřby.

Důležitou součástí pohřebních příprav byly „knihy říkání“, které pomáhali zemřelému v jeho posmrtné cestě. Nejslavnější z nich je Kniha mrtvých, jež zajišťovala vzkříšení mrtvého a jeho bezpečí na onom světě. Texty zemřelého opatrovaly průvodcem umožňujícím mu příchod do zásvětí. Ostatní zádušní knihy s podobným účelem potom byly odvozeny od Knihy mrtvých.⁷⁸

5.2. Lidová víra

Vedle chrámů a zádušních kultů existovalo množství přístupů v jednání s individuálními problémy a nejistotou. Tyto přístupy zahrnovaly využívání orákulí a magie, dopisy mrtvým, sny a jiné formy věštění, kult předků a uctívání zvláštních bohů. Podle představ byla společnost rozdělena na čtyři skupiny – bohy, krále, zamřelé a lidi, kteří měli povinnost spolupracovat na udržení světového řádu. Právě existence tohoto řádu a představa, že byl ustavičně ohrožován, tvořily základní předpoklad egyptské víry.

V Nové říši vstupují do egyptského panteonu cizí bohové, což odráží rozmach kosmopolitní populace v Egyptě. Někteří si uchovali své typické cizí rysy a původ, ale mnozí začali být ztotožňováni s domácími bohy. Řada oblíbených bohů se účastnila místních svátků, když byly jejich sochy neseny řemeslníky v Dér el-Medíně, kteří

⁷⁵ Re byl bůh zobrazovaný s hlavou berana nebo sokola zdobenou slunečním kotoučem a kobrou a byl považován za stvořitele a boha slunce.

⁷⁶ Ptah byl bůh zobrazovaný jako zčásti zmumifikovaný muž s přiléhavou čapkou a žezlem was-džed-anch a byl považován za stvořitele a řemeslníka.

⁷⁷ Sutech byl bůh zobrazovaný jako neidentifikovatelný čtyřnožec neboli „zvíře Sutech“ a byl považován za boha chaosu, neplodnosti, pouště a bouře.

⁷⁸ R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s. 245-258.

vystupovali jako jejich kněží a konali povinnosti v jejich prospěch. Hlavním cílem vesničanů bylo získat ze svého osobního vztahu k těmto božstvům pomoc a útěchu.

Jako častá forma prorokování byla používána orákula, která provozovali kněží jakožto prostředníci boha. Výsledek orákula se projevoval tak, že kněží drželi sochu boha před prosebníkem a pohybovali s ní do stran nebo nahoru a dolů, aby mohla poskytnout odpověď na položenou otázku. Orákula byla jen jedním způsobem, jak lidé mohli za života žádat o božský zásah, pokrývala však jak královské žádosti o božské schválení vojenských tažení, tak i otázky prostých lidí o jejich každodenních volbách a problémech.

Součástí praktického náboženství v Nové říši byly také sny, které mohly zpřístupnit jinak skryté síly, jako jsou mrtví či bohové, kteří mohou nabídnout pomoc nebo radu. Sny vyžadovaly výklad odborníků v tomto oboru – věštců. Nejvýznamnější sestavování snů ze starověkého Egypta se připisuje Horovi ze Sebennytu. Jako centra prožívání snů se proslavily i některé chrámy, například chrám Hathory v Dendeře, kde mohl prosebník strávit noc ve zvláštní budově a promlouvat s bohy nebo zemřelými příbuznými, aby dosáhl pohledu do budoucnosti, neboť právě stav spánku měl spícího přenést do zászvěti, říše bohů.

Důležitý kontakt s těmi, kdo přešli na onen svět, obstarávaly tzv. dopisy mrtvým. Lidé, kteří utrpěli křivdu, mohli napsat dopis mrtvým s žádostí, aby zasáhli ve prospěch pisatele. Dopisy byly ukládány do hrobových kaplí, kde je duch zemřelého mohl najít, když se přišel najít.

Ve starověkém Egyptě se všeobecně provozovala magie, rituální magie prováděná v chrámech a každodenní magie. Právě díky magii byl stvořen svět a také udržován. Používala se k boji proti chaosu a všem nepřátelům. Byla bohy seslána lidem jako prostředek sebeobrany a používali ji králové nebo kouzelníci a od konce Nové říše také boháči k dosažení nesmrtelnosti a osobního věhlasu.⁷⁹

⁷⁹ R. Davidová: Náboženství a magie starověkého Egypta. s. 267-281.

Závěr

Na základě zhodnocení písemných informací, s nimiž jsem pracovala, docházím k závěru, že Achnatonova náboženská revoluce selhala především proto, že nepodporovala boha, který by mohl být všeobecně přijímán, boha, který by měl kultovní sochu, jenž by mohla být ukazována při slavnostech a také jí chyběla mytologie, která by bohu zajistila zájem lidí, tak jak to bylo staletí předtím. Čím byla překročena konečná hranice únosnosti není lehké říci, ale domnívám se, že nejtragičtějším krokem bylo radikální přerušení pohřebních zvyklostí, zejména usirovské představy posmrtného života s jeho morálními naučeními a příslibem nesmrtelnosti a místo toho oživení konceptu královského božství, a s tím spojených představ, že prostí lidé mohou usilovat o individuální nesmrtelnost jen prostřednictvím krále. Je nesnadné odhadnout, do jaké míry lidé tyto představy přijímaly, ale není moc pravděpodobné, že by se ze dne na den vzdali představ, které stovky let před nimi uctívali jejich předci a přijali novou koncepci. Dokonce se nám dochovaly i doklady o tom, že v jedné řemeslnické vesnici se pokračovalo v tradičních domácích náboženských zvycích a lidé uctívali staré bohy.

Zajímavé by si bylo položit otázku, jaké byly skutečné Achnatonovy motivy jeho reformy. Politické nebo náboženské? Mnoho toho nasvědčuje, že využil situace pramenící ze zavedení nového Atonova kultu ke zničení moci Amon-Re a jeho kněžích a k obnovení tak nejvyššího postavení krále, který se stal opět jediným prostředníkem mezi lidmi a bohem. Jeho činy by mohly být logickým závěrem hnutí, které zahájili již Thutmose IV. a Amenhotep III. ve snaze omezit moc Amona-Rea. Jeho počínání na mě působí jako dobře promyšlený krok s precizně naplánovaným schématem, jež zahrnovalo přesun do hlavního města Amarny, uzavření všech ostatních chrámů a změnu jmen a oddanost ke slávě Atona.

Dalším rysem, který přidal do svého náboženského konceptu, a který podle mě přispěl také svou troškou k zhroucení celého systému, byla nepřítomnost silných protikladů, jež byly vždy tak výrazné v tradiční víře. Již neprobíhal symbolický konflikt mezi kosmickými silami řádu a chaosu, životem a smrtí nebo dobrem a zlem, ale byl vyzdvihován jen život, řád a dobro.

Bibliografie

Primární literatura:

SHAW, Ivan: *Dějiny starověkého Egypta*. Přel. Daniela Feltová. 2.vyd. Brno: Centa, 2003. 525 s. ISBN 80-7341-3973

REEVES, Carl: *Achnaton: falešný egyptský prorok*. Přel. Jolana Kapátková. 1.vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2003. 206 s. ISBN 80-7185-630-4

JACQ, Christian: *Egypt velkých faraónů: historie a legenda*. Přel. Vladimír Čadský. 1.vyd. Praha: Rybka Publisher, 2002. 327 s. ISBN 80-86182-60-6

JACQ, Christian: *Nefertiti a Achnaton*. Přel. Ladislava Miličková. 1.vyd. Ostrava: Domino, 2004. 227 s. ISBN 80-7303-222-8

FORBES, C. Denis: *Amarna letters: essay on Ancienit Egypt c.a. 1390 – 1310 B.C.* 2.vol. San Francisco: KMT Communication, 1992. 124s. ISBN 18-79388-03-0

DAVIDOVÁ, Rosalie: *Náboženství a magie starověkého Egypta*. Přel. Hana Vymazalová. 1.vyd. Praha: BB art, 2006. 485s. ISBN 80-7341-698-0

Sekundární literatura:

GAHLIN, Lucia: *Egypt: bohové, mýty a náboženství*. Přel. Kateřina Cingrošová a Markéta Jílková. 1 vyd. Dobřejuvice: Rebo Productions CZ, 2001. 254 s. ISBN 80-7234-186-3

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch: *Bohové a králové starého Egypta*. Vyd.1. Praha: Mladá fronta, 1979. 360 s.

TYLDESLEY, Joyce: *Nefertiti*. Přel. Daniela Mičanová. 1.vyd. Ostrava: Domino, 2000. 246 s. ISBN 80-86128-74-1

VANDENBERG, Philips: *Nefertiti*. Přel. Běla Dintrová. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 1991. 240 s. ISBN 80-7021-045-1

GOHARY, Jocelyn: *Akhenaten's Sed-festival at Karnak*. 1.vol. London: Kegan Paul International, 1992. 248 s. ISBN 07-10303-80-7

MURNANE, J. William and SICLEN Van C. Charles: *The boundary stela of Akhenaten*. 1.vol. London: Kegan Paul International, 1993. 227 s. ISBN 07-10304-64-1

MURNANE, J. William: *Text from the Amarna period in Egypt*. 1.vol. Atlanta: Scholars Press, 1994. 289 s. ISBN 15-55409-66-0

Seznam příloh:

Příloha 1:

Velký chvalozpěv na Atona

ADORACE

Bud' chvála
Reharachtejovi, který
plesá blaženosti
v zemi světla pod
svým jménem Šu,
jenž jest Aton, který
žije věčně; věčně živý
Aton, který slávě
povstává k novému
životu, pán všeho, co
se koupe v záři jeho
paprsků, vládce
nebes, vládce země,
pán Atonova příbytku
v Achetatonu; (tebe
vzývá) král Horního a
Dolního Egypta žijící
v pravdě, pán Obou
zemí, Nefercheprure,
vyvolený Reův, syn
Reův, žijící v pravdě,
pán obou korun,
Achnaton, necht' žije
věčně, stejně jako
velká královská
manželka, jeho
miláček, paní Obou
zemí Nefernefruaton
Nefertiti, kéž je živá,
zdravá a svěží na
věky věků:

Vrchní správce, nosič
vějíře po králově
pravici Aje praví:

**ZROZENÍ A MOC
SLUNEČNÍHO
BOŽSTVA**

Záříš krásně na
obzoru nebe,
ó, Slunce žijící, jež jsi
žilo na prapočátku.
Když vycházíš na
východním horizontu,
naplňuješ zemi svou
krásou.
Jsi velké, krásné,
lesknoucí se,
vznášející se vysoko
nad celou zemí.
Tvé paprsky objímají
svět až na konec
všeho,
co jsi stvořilo.
Ty jsi Re; přicházíš až
na konec světa
a podmaňuješ jej pro
svého syna, kterého
miluješ.
Ačkoliv jsi vzdáleno,
tvé paprsky jsou na
zemi,
a ačkoli jsi před
obličejem lidí, nevidí,
jak konáš svou cestu.

**NEPŘÍTOMNOST
SLUNEČNÍHO
BOŽSTVA
PŘIPOMÍNÁ
SMRT**

Když se ukládáš
k odpočinku na
západním obzoru,
země je v temnotě,
jakoby mrtvá.
Lidé leží ve svých
příbytcích, majíce
zahaleny hlavy,
a oko nevidí oka.
Kdyby jim byly
ukradeny všechny

věci, které mají pod
hlavou,
nevěděli by o tom.
Všichni lvi vycházejí
ze svých doupat
a všichni plazi
koušou.
Temnota vládne a
země je v mlčení,
dokud to, co jsi
stvořilo, odpočívá ve
své horizontu.

**NÁVRAT SLUNCE
JE SLAVNOSTÍ
DUCHA, SRDCE I
TĚLA.CELÝ
VESMÍR PROŽÍVÁ
NESKONALOU
RADOST**

Když se rozednívá,
vycházíš na
východním obzoru;
záříš, jsa Slunce, ve
dne a zaháníš
temnotu.

Rozdáváš své paprsky
a obě země jsou
v slavnostním lesku.

Lidé procitají a staví
se na nohy, ty jsi je
zdvihlo.

Myjí se, chápou se
svých šatů

a jejich ruce vzdávají
chválu tvému zjevení.

Celý svět vykonává
svou práci.

Všechn dobytek se
těší ze své píce,

stromy a traviny se
zelenají,

ptáci vylétají ze svých
hnízd

a jejich křídla
vzdávají chválu
tvému duchu.
Všechn skot
poskakuje po svých
nohou
a všechno, co létá i
poletuje, žije,
když ty vyjdeš.
Lodi plují po proudu i
proti proudu
a všechny cesty se
otevírají, protože jsi
vyšlo.
I ryby v řece
vyskakují blíž k tobě,
neboť tvé paprsky
jsou i v hlubinách
moře.

**SLUNCE JE
DÁRCEM ŽIVOTA
A DÁVÁ
ROZKVĚST
ŽIVOTU VE
VŠECH JEHOM
PODOBÁCH**

Dáváš vznikati
zárodečné hmotě
v ženách,
vytváříš sémě
v mužích,
dáváš život dítěti
v těle jeho matky
a konejšíš ho, aby
neplakalo.
Jsi kojná v lůně
mateřském,
dáváš dech,
aby na živu bylo
udrženo všechno, co
jsi vytvořilo.
A když vyjde z lůna
na svět v den svého
narození,
otvíráš jeho ústa, aby
mluvilo,

a vytváříš jeho
každodenní pokrm.
Ptáčátko ve vejci se
ozývá ze skořápky
a ty mu dáváš vzduch
v jeho vnitřku,
abys je udrželo na
živu.

Když jsi mu dodalo
síly, aby se
proklubalo z vejce,
vychází z něj, aby
křičelo podle své
schopnosti,
a běží po svých
nohách, odkud vyšlo.

**SLUNEČNÍ
BOŽSTVO JE
JEDINÉ V MNOHA
PODOBÁCH**

Jak mnoho je toho, co
jsi stvořilo!
Není tajností před
jediným bohem,
jemuž není rovného.
Ty jsi stvořilo svět
podle své vůle,
jsouc samojediné,
s lidmi, dobyt看kem,
skotem i se vším,
co je na zemi a chodí
po nohách,
i se vším, co létá,
mávajíc svými křídly.

**SLUNCE
STVOŘILO
ROZDÍLY MEZI
NÁRODY, SVÉ
DOBRODINÍ VŠAK
SESÍLÁ VŠEM BEZ
ROZÍLU**

Cizince, Syřany a
Etiopce i Egyptany,
každého usadilo jsi na
jeho místo

a opatřuješ jim jejich
potřeby,
takže každý má svoji
potravu.
Spočítán je věk
každého,
jazyky rozlišeny jsou
řečí
a postava jejich i pleť
zrovna tak.
Ty jsi rozlučitel, jenž
rozloučil cizí národy.
Ty stvořilo jsi
podsvětí Nil
a přivedlo jsi jej sem
ze své vůle,
aby živil lidi, jak jsi je
stvořilo.
Ty jsi pán jich všech.
Jsi k nim milostivo,
pane země,
a svítíš pro ně, denní
Slunce.
I všechny vzdálené
cizí země jsou
šťastny,
že dopřáváš jim
života.
Ty umístilo jsi
vodstvo v nebi,
aby sestupovalo
k nim,
vlnilo se na kopcích
jako oceán
a napájelo jejich pole
u jejich měst.
Jak znamenité jsou
tvoje záměry, pane
věčnosti!
Nebeské vodstvo
přikázalo jsi cizincům
a veškeré zvěři
pouště, jež běhá po
svých nohách,
a Nil, vycházející
z podsvětí,
přikázalo jsi
Egypt'anům.

**SLUNCE ŘÍDÍ
HARMONICKÝ
ŘÁD SVĚTA, JE
TVŮRCEM
VŠEHO, CO NA
SVĚTĚ EXISTUJE,
ALE ZŮSTÁVÁ
JEHO JEDOTOU**

Tak postaralo jsi se o
obživu všem polím.

Dokud budeš
vycházet,

budou lidé tebou žít.

Ty stvořilo jsi roční
počasí,

aby životem
obdarovalo všechno, co

jsi stvořilo;

zimou, aby je
ochlazovala,

žár, aby je hřál.

Ty stvořilo jsi
vzdálené nebe,

abys vycházelo

a dívalo se na všechno,
co jsi stvořilo.

Ty jsi jediný, jež
vycházíš ve své

podobě živého
Slunce.

Vycházíš a svítíš,

odcházíš a vracíš se.

Ty vytvořilo jsi, jsouc
samojediný,

ze sebe sama milióny
bytostí,

osady, města i
vesnice, cesty i řeky.

Oči všech vzhlížejí
k tobě,

když jsi nad zemí,
denní Slunce!

**KRÁL ACHNATON
JEDINÝ, KOMU JE
ZNÁM PRINCIP
STVOŘENÍ**

Ty jsi v mém srdci,
a nikdo nezná tebe tak
jako tvůj syn
Nefercheprure.
Dej, ať je silný,
v provádění tvých
záměrů
a v šíření tvé moci.

**„BĚH“ SLUNCE
URČUJE RYTMUS
ŽIVOTA**

Živé Slunce, kromě
něho není jiného
boha,
jež paprsky svými
ve zdraví udržuješ oči
všech, kteří jsou.
Vycházíš na
východním horizontu
nebe,
abys obdařilo životem
všecko,
co jsi stvořilo,
lidi, zvířata,
i všecko, co létá a
poletuje.
Žijí, když vidí tě,
a leží, když zapadneš.

**KRÁL ACHNATON
A JEHO CHOŤ
NEFERTITI JSOU
PRVNÍMI
ÚČASTNÍKY
STVOŘENÍ, A
PROTO JSOU ZA
NĚ ZODPOVĚDNÍ**

Když vycházíš,
Obdaruješ životem
všechno,
a vše běží po svých
nohách.
Ty stvořilo jsi nebe i
celý vesmír,
a uchovávaš jej pro
svého syna,

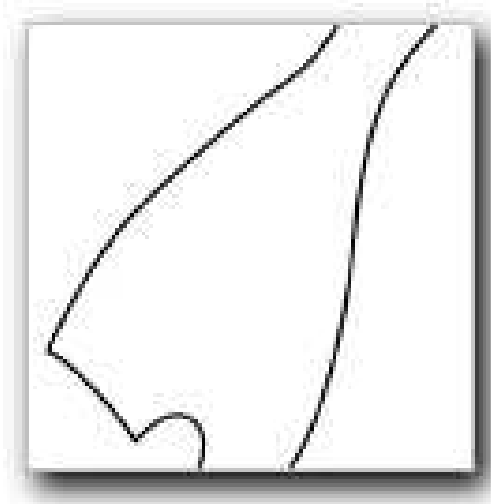
zrozeného z tvého
lůna,
krále Horního a
Dolního Egypta,
jenž žije v pravdě,
syna Reova,
jenž žije v pravdě,
pána obou korun,
Achnatona,
necht' žije navěky!
Ať velká manželka
krále, jeho miláček,
paní Obou zemí,
Nefertiti,
je živa, zdráva a svěží
na věky věků.

Obrázek 1:

Červená koruna
Dolního Egyptu

Obrázek 2:

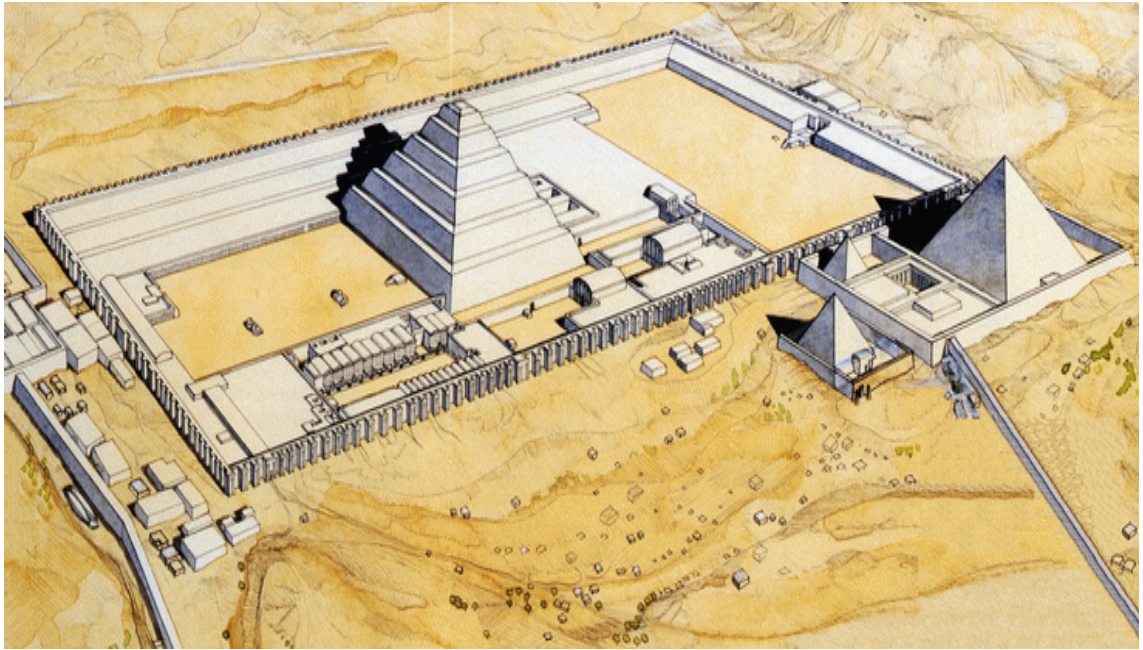
Bílá koruna Horního
Egypta

Obrázek 3:

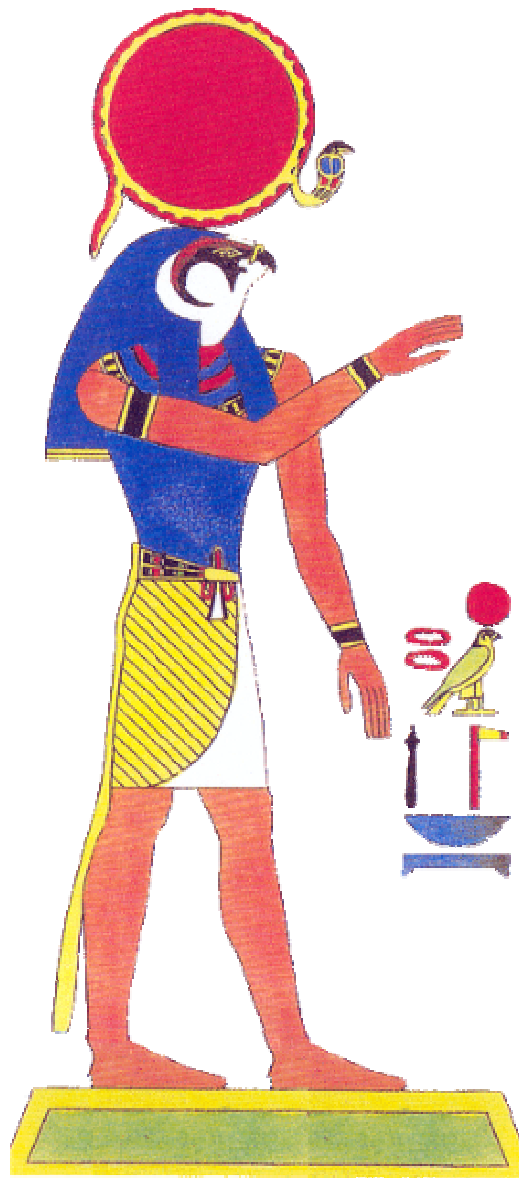
Narmerova paleta

Obrázek 4:

Pravděpodobná podoba Džoserova komplexu v období Staré říše

Obrázek 5:

Zobrazení boha Rea

Obrázek 6:

Zobrazení boha Usira

Obrázek 7:

Dnešní Amarna